

Dejiny štátu a práva na Slovensku

Obdobie kapitalistického štátu (1848 – 1918)

2007 – 2008

OBSAH:

I.	Revolučné roky	3 – 4
i.	Uhorská časť monarchie	4 – 7
ii.	Situácia na Slovensku	7 – 9
iii.	Slovanský zjazd v Prahe	9
iv.	Povstanie na Slovensku	10 – 12
II.	Bachov absolutizmus	13
i.	Správna organizácia	13 – 14
ii.	Súdna organizácia	15
iii.	Potlačovateľský aparát	15
iv.	Vzťah štátu a cirkvi	16
v.	Zavedenie rakúskeho právneho poriadku v Uhorsku	16 – 17
vi.	Slovensko a absolutizmus	18
III.	Obdobie provizória	19 – 21
i.	Judexkuriálna konferencia	21 – 22
ii.	Úprava súkromného práva	22
iii.	Úprava trestného práva	23
IV.	Slovenské národnooslobodzovacie hnutie za provizória	24 – 26
V.	Obdobie dualizmu	27
VI.	Obsah vyrovnania	28 – 29
i.	Orgány štátnej moci	29 – 31
ii.	Orgány miestnej správy	31 – 34
iii.	Organizácia súdov	34 – 36
iv.	Parlamentarizmus, volebné práva a politické strany	36
v.	Vzťah štátu a cirkvi	37
VII.	Národnooslobodzovacie hnutie na Slovensku za dualizmu	38 – 40
VIII.	Vývoj práva v období dualizmu	41
i.	Občianske právo	41
ii.	Manželské právo	41 – 42
iii.	Obchodné právo	42
iv.	Trestné právo	42 – 43
v.	Správne právo	44
vi.	Hospodárske, sociálne a pracovné právo	44 – 45
vii.	Zbierka zákonov	45
viii.	Vládne nariadenia a štatúty	46
ix.	Súdna prax a decízie	46 – 47
x.	Vojnové zákonodarstvo	47 – 48

Revolučné roky 1848 – 1849

Rakúska monarchia sa dostala do zlej situácie, ale aj všetky európske monarchie, Európu totiž zasiahla **vlna revolúcií** s tendenciou ohroziť vtedajší **feudálno-absolutistický poriadok**. Stavovské vzťahy nepodporovali rozvoj spoločnosti, produkciu výroby a celkovo brzdili vývoj, preto bola revolúcia už na spadnutie aj v Rakúskej monarchii, kde mala riešiť tri otázky:

- 1) **zrušenie poddanstva** – teda aj zmeny vlastníctva pôdy
 - z poddaného sa mal stať **slobodný roľník**, ten aby mohol hospodáriť musel vlastniť pôdu, čo nevladnil, vlastnil ju zemepán a roľník nemal dosť peňazí ju vykúpiť
- 2) **národnostná otázka** – bola aktuálna v obidvoch častiach monarchie, ale **v Uhorsku bol národnostný útlak omnoho väčší**
 - chceli rovnoprávne národy, pričom Maďarov bolo v Uhorsku necelých 42%, čo je menšina oproti zvyšku národov, napriek tomu mali dominantné postavenie
- 3) **demokratizácia** – celého spoločenského života, aby sa od absolutizmu panovníka sa prešlo ku **konštitucionalizmu** (objavil sa už za čias osvietenstva) **a parlamentarizmu**
 - pričom sa monarchia neodmietala, odmietal sa absolutistický panovník, jeho moc sa má odvíjať od konštitúcie

→ na tieto body sa vyžadovalo:

- a) odstrániť metternichovský absolutizmus
- b) vybojovať nezávislosť Uhorska od Viedne
- c) riešiť agrárnu otázku
- d) riešiť národnostnú otázku resp. otázku zrovnoprávnenia mnohonárodnostného štátu
- e) uskutočniť demokratizáciu politického života

Proti centralizácii Viedne stálo niekoľko programov – *požiadavka federalizácie ríše, austroslavistická koncepcia založená na slovanskej väčšine, maďarská koncepcia samostatného a maďarského Uhorska, požiadavky malých národov na jazyk a politické práva, požiadavky samospráv, atď.* Už **13. marca 1848** si vzbúrený ľud vo Viedni vynútil **odstúpenie Metternicha** a 17. marca bola ustanovená prvá konštitučná vláda na čele s grófom Kolovratom. Cisár Ferdinand V. vydal 25. apríla dočasnú ústavu (Pillersdorfova) a 9. mája nový volebný poriadok pre dolnú snemovňu, na základe kt. sa konali voľby do ústavodarného ríšskeho snemu, kt. pracoval od 9. mája do 6. marca 1849, kedy bol rozpustený.

Na tieto udalosti **reagovalo aj Uhorsko**, kde vypukla revolúcia **v Pešti**, tam mládež s Alexandrom Petőfim proklamovala demokratický princíp rovnosti a žiadala vytvorenie Uhorskej vlády v Pešti a úniu so Sedmohradskom. To aktivizovalo **Lajoša Košuta** na čele **uhorskej liberálnej šľachty**, aby na sneme presadil svoje liberálne návrhy → snem prijal

zákon o zrušení poddanstva a zákon o nezávislosti Uhorska, kt. malo byť spojené s Rakúskom len osobou panovníka.

Vyhlásenie nezávislosti bolo sprevádzané **mad'arizačnými tlakmi**, maďarská liberálna šľachta na čele s Košutom chcela **politicky aj etnicky jednotný štát**. Ale už v roku 1832 dochádza k výraznému pohybu v uhorskom sneme realizovanému maďarskými poslancami proti Rakúsku, aby Uhorsko získalo všetky atribúty, kt. malo do r. 1526 → snaha obnoviť Uhorské kráľovstvo, prostriedkom na strane maďarov bola spomenutá maďarizácia – vtedy (na začiatku 19. st.) sa vytvorila myšlienka uskutočnenia jednotného uhorského národa grófa Petőfiho, mala slúžiť na odtrhnutie od Habsburskej monarchie.

Pozitíva maďarizácie:

Mala byť rozhodujúcim prostriedkom presvedčenia cisárskeho dvora vo Viedni, že v Uhorsku je samostatný národ, kt. má nárok na vlastnú štátnosť. Bol to prostriedok súboja politických síl v monarchii, kt. smerovalo k osamostatneniu Uhorska. Tým však odradili ostatné nemaďarské národy a samotná revolúcia končila neúspechom, ale len Maďarska.

Uhorská časť monarchie

Rástol tu záujem o uplatnenie národných práv od všetkých národnostných menšín žijúcich v Uhorsku. Tu zasadal aj **posledný stavovský uhorský snem, v Bratislave** od 11. novembra 1847 do apríla 1848 (v budove univerzitnej knižnice), kt. mal rokovať o reformách, kt. by modernizovali Uhorsko.

- **príčiny zvolania snemu** boli rôzne:
 1. panovník Ferdinand V. chcel riešiť otázku pripojených častí Uhorska a otázku slobodných kráľovských miest, kt. mali jedného zástupcu v sneme
 2. na druhej strane mali stavy vymenovať palatína, kt. nemali
 3. snem si vyústila aj vnútorná situácia Uhorska (začínajúca germanizácia, metternichovský systém) a udalosti prebiehajúce v ostatných krajinách

Na sneme mali záujmy maďarskí liberáli, ale aj slovenský zástupca Ľudovít Štúr, kt. bol jeden z najdemokratickejších poslancov, za mesto Zvolen. V sneme mala odozvu februárová revolúcia vo Viedni a **3. marca predložil Košut návrh petície panovníkovi**, v kt. žiadal *odstránenie Metternicha, priznanie politických práv mestám, všeobecné zdanenie obyvateľstva, zriadenie zodpovedného ministerstva pre Uhorsko, zastúpenie na sneme, zrušenie aviticity, rovnosť pred zákonom, zníženie stáleho vojska a vydanie ústavy*. Dolná tabuľa prijala návrh a horná kapitalizovala pod vplyvom revolúcie a radikalizácie ľudu v Pešti 15.3, v ten istý deň bola petícia predložená panovníkovi, ale jej prijatie narazilo na odpor, prijali ju až pod tlakom ďalších revolučných výbuchov a **7. apríla vymenoval Ferdinand V. za zodpovedného ministra** (vlády) **Lajoša Batániho**. Ďalej **11. apríla 1848 potvrdil Panovník 31 zákonov** (vtedy zvaných „zákonných článkov“), na kt. sa uzniesol uhorský snem v dňoch 20. – 31.3. (marcové zákony, aj napriek tomu, že od čl. 16 boli prijaté v apríli a panovník ich aj v apríli zaopatril pečaťou a vyhlásil), kt. predstavovali zrušenie feudálnej stavovskej ústavy a zriadenie parlamentnej monarchie, rovnosti občanov a liberálnej demokracie. Uhorsko sa

konštituovalo ako nezávislý štát s nezávislou uhorskou, snemu zodpovednou vládou. Tak isto nastali aj ďalšie zmeny v organizácii štátnej moci, zabezpečili zákonné články, kt. sa nazývajú aj „**bratislavská marcová ústava**“:

Tie priniesli zmeny do základných oblastí:

- 1) **zrušenie feudalizmu** – aj napriek polovičatosti revolúcie sa podarilo nalomiť feudálne zriadenie → **zrušilo sa poddanstvo formou náhrady**, t.j. časť pôdy, kt. obrábal poddaný zaplatí štát, časť zemepán a zvyšok sám, pričom každá časť tvorila tretinu hodnoty pôdy
 - poddaný však nemal peniaze ako sa vykúpiť a preto poddanstvo zaniklo len formálne, jeho faktické stránky pretvárali ešte desiatky rokov (zhruba 50 rokov), poddaný totiž splácal bývalému šľachticovi, teraz veľkostatkárovi, svoju tretinu; až neskôr zanikli aj faktické stránky poddanstva
- 2) **obmedzenie moci hlavy štátu** (3/1848) – vládnú moc hlavy štátu vykonáva panovník len prostredníctvom nezávislého zodpovedného ministerstva, pričom každé rozhodnutie panovníka musí kontrasignovať príslušný člen uhorského ministerstva; ostalo mu právo navrhovať, sankcionovať a vyhlasovať zákony a tiež zvolávať, odročovať a rozpúšťať snem; v čase neprítomnosti ho zastupoval **palatín** vo funkcii miestodržiteľa, jeho právomoci vzrástli, pretože vykonával všetkú vládnu moc v záujme zachovania jednoty ríše
 - a) v čl. 3 sa zaviedla **nová uhorská vláda** zvaná **zodpovedné ministerstvo**, kt. pozostávala z predsedu (Batáni) a ôsmich ministrov, kt. boli zodpovedný snemu (národnému zhromaždeniu), kde mohli vystupovať, ale hlasovať len ak boli členmi snemu (hornej alebo dolnej snemovne) – vo vláde boli v podstate právomoci dikastérií, miestodržiteľskej rady a uhorskej komory a dvornej kancelárie, kt. sa zrušili
 - čl. 2/1848 dodatočne menoval palatína resp. miestodržiteľa
- 3) **upravenie postavenia národného zhromaždenia** (4/1848) – **národné zhromaždenie** malo dve komory, kt. boli rovnoprávne, hornú (magnátsku) a dolnú (zastupiteľskú), pričom dolná stratila stavovský charakter a tvorili ju zástupcovia všetkého občianstva – **system ľudového zastúpenia** a horná si ho zachovala
- 4) **vznik volebného práva** (5/1848) – toto právo určovalo, kto tvorí občianstvo – boli to:
 1. **šľachta**
 2. **majetní občania**
 3. **inteligencia**

Tento čl. priznával voľbné právo tým, kt. ho mali pred revolúciou, občanom, kt. spĺňali majetkový cenzus a inteligencii, kt. nemusela spĺňať cenzus; naopak voliť nemohli osoby, kt. nespĺňali tieto podmienky, osoby pod otcovskou, poručenskou alebo gazdovskou mocou (alebo v moci iného), ženy a osoby kt. nevyznávali recipované náboženstvá (napr. židia) → v dôsledku týchto obmedzení malo aktívne volebné právo len 6% obyvateľstva a pasívne volebné právo predpokladalo znalosť maďarčiny a teda účasť nemaďarských národov na sneme sa obmedzila. Voľby boli verejné a v chorvátskych župách sa nevyžadovala znalosť maďarčiny.
- 5) **zmena miestnej správy** (16 a 17/1848) – právomoc žúp ostala neporušená, ale stratili svoj stavovský charakter → mohol sa tam dostať ktokoľvek; žúpam sa ponechalo rozhodovanie o zastúpení nešľachticov na župnej kongregácii, ale každá

obec v nej mohla mať len jedného delegáta; v správe miest sa zrušila „veľká rada“ a zriadilo sa **volené mestské zastupiteľstvo** na vopred určené funkčné obdobie

- 6) **zmena systému feudálneho práva** – tu zasiahli tieto predpisy:
- a) **zrušenie poddanstva resp. rovnosť všetkých pred zákonom** – a z toho vyplývajúce zrušenie zemepanskej jurisdikcie, poddanské spory sa odkázali na sedriu (župný súd)
 - b) **zrušenie nezdaniteľnosti šľachty** – zrušil ju osobitný zákonný článok 8/1848 ako šľachtickú výsadu a zaviedol **všeobecnú povinnosť znášať daň**
 - c) **zrušenie urbárskych dávok** – tie rušili zákonné články 9/1848 a 11/1848 spolu s urbáriálnou robotou, deviatkami, terragiom (pozemková daň za nehnuteľnosti, kt. platili poddaní) a naturálnymi dávkami; odškodnenie zemepánov mal hradiť štát
 - d) **zrušili sa slobodné kráľovské mestá** – zák. čl. 23/1848, zaviedlo sa delenie miest na malé, stredné a veľké, podľa počtu obyvateľov
 - e) **komasácia** (scelenie) **pôdy a vyčlenenie lesov a pasienkov** – zák. čl. 10/1848
 - f) **zrušenie cirkevných desiatok** – pri tomto hlasovaní nebola prítomná väčšina cirkevných poslancov, ale proti výsledku sa nemohli odvolať, bol zahrnutý v čl. 13/1848
 - g) **zrušenie inštitútu aviticity** – teda viazanosti dedovizenských statkov a suspenzácia sporov ohľadne nárokov z aviticity, pôda sa stala tovarom (prikázalo sa vypracovať návrh občianskeho zákonníka) v čl. 15/1848
 - h) **vyhlásenie tlačovej slobody** – v čl. 18/1848, kt. zrušil predbežnú cenzúru, ale vydávanie politickej tlače viazal na vysokú cenzúru
 - i) **zavedenie slobody vyučovania na vysokých školách** – v čl. 19/1848
 - j) **zavedenie náboženskej slobody** – v zák. čl. 20/1848 boli všetky recipované vierovyznania úplne rovné (židia boli mimo)
 - k) **zriadenie zborov Národnej gardy** – zriadenie milícií nastalo v zák. čl. 22/1848

Nenastala výrazná zmena v jurisdikcii s výnimkou tr. činov spáchaných tlačou, tam zasadali porotné sudy, kt. však neustanovili; tiež v trestnom súdnictve sa ponechali stavovské rozdiely – pri samotnom konaní aj výmere trestu.

Marcové zákony sa preto mohli považovať za ústavu, kt. vymenila feudálny systém za buržoázny – **z Uhorska sa stal buržoáznokonštitučný štát spojený s Rakúskom personálnou úniou**. Marcová ústava však konštituovala Uhorsko ako **maďarský národný štát**, neboli tu ustanovenia, kt. by sa dotýkali postavenia menšín alebo etnických skupín (premietol sa tu proces maďarizácie).

Ústava, ale narazila na odpor v rakúskych vládnych kruhoch, tvrdili, že bol narušený poriadok stanovený v pragmatickej sankcii, kt. bola stále v platnosti → uhorské národy resp. Uhorsko majú byť nedielné dedičné rodu Habsburgovcom, preto sa tvorilo napätie. Rakúšania z toho usudzovali spoločné veci s Uhorskom nielen čo sa týka panovníka, ale aj vojska, zahraničnej politiky a financií. **V auguste 1848 ju rakúsky dvor vyhlásil za neplatnú**, ale v Uhorsku sa používala ďalej.

Napriek pozitívam a revolučnosti mali tieto zákony **tri veľké nedostatky**:

- 1) **neriešili národnostné otázky**
- 2) **neriešili dostatočne poddanské** resp. roľnícke **otázky**
- 3) **neriešili otázky základných práv a slobôd**

Po sankcionovaní týchto zákonov považovali maďarskí liberáli buržoázu premenu za skončenú, ale nemaďarské národy nedostali ani najmenšie záruky národných práv – oproti tomu bolo Uhorsko vyhlásené za jednotný štát Maďarov a snem uzákonil aj zjednotenie so Sedmohradskom. Neriešenie národnostnej otázky skomplikovalo ďalší priebeh revolúcie a dalo do pohybu národno-politické hnutia.

Situácia na Slovensku

Neriešená národnostná otázka, kt. bola jednou z kľúčových pomohla v letných mesiacoch r. 1848 dozrieť **slovenskému národnému hnutiu**. Slováci totiž nemali žiadne výhodné postavenie napr. oproti ostatným národom:

- a. *Chrováci mali vlastný snem (sabor)*
- b. *Slavonci mali autonómnu správu*
- c. *srbská menšina vo Vojvodine mala isté autonómne postavenie*
- d. *do r. 1848 nepodliehalo priamo snemu ani Sedmohradsku, tamojší Rumuni mali privilégiá súvisiace s obranou hraníc a mali aj vlastnú cirkevnú správu (gréckokatolícka a pravoslávna)*

Za to Slováci žili na severe Uhorska (Horné Uhorsko), z tohto postavenia im nevyplývali výhody, za to privítali výsledky revolúcie a najmä zrušenie poddanstva. To však neriešilo kompletne roľnícku otázku a preto sa tu búrili roľníci, ku kt. sa v Hontianskej stolici pridali Kráľ a Rotarides, vládnej moci sa však roľníkov podarilo utlmiť.

Tiež kvôli neriešeniu národnej otázky vyzval Štúr národovcov, aby vytvárali v jednotlivých stoliaciach **petičné výbory** (akčné výbory). 27. marca, deň pred vyhlásením marcových zákonov v Liptovskom Mikuláši sa u Hodžu konala porada, kt. výsledkom bol ucelenejší národný program. **Liptovské žiadosti** boli vydané **28. marca 1848 v Mikuláši**, a rozhodujúcim autorom bol Hodža, neobsahovali žiadny komplexnejší program – *hlavným bodom bolo uznanie samobytnosti národa, vyučovanie slovenčiny na ľudových školách, úradovanie v slovenskom jazyku*. Vyvolali však v sneme odmietavú reakciu a za panslavistické prejavy boli prijaté opatrenia proti aktivizujúcim sa Slovákom. Neboli vôbec podané, a po napochodovaní vojska sa petičné zhromaždenie rozišlo.

V apríli 1848 boli udané **Nitrianske žiadosti v Brezovej pod Bradlom**, rozhodujúcim autorom bol Hurban; prebrali niektoré body Liptovských žiadostí s tým, že *žiadali, aby sa slovenčina vyučovala aj na vyšších školách, maďarských a výučba maďarčiny na slovenských školách, tiež žiadali, aby slovenčina bola rokovacím jazykom v uhorskom sneme, obsahovali aj otázky týkajúce sa poddanstva, a tiež sa objavili aj požiadavky na štátne farby a vlajku a už tu sa prvýkrát objavila požiadavka prepustiť Kráľa a Rotaridesa*. Tiež neboli podané, pretože opäť vojsko pozatýkalo ľudí.

Obe žiadosti však neformulovali štátoprávny program, boli zamerané len na riešenie jazykových problémov.

10. mája po neúspešných petičných akciách zvolali Š. M. Daxner a J. Francisci do Liptovského Mikuláša poradu opäť u Hodžu s cieľom vypracovať celonárodné požiadavky. Takto tretím a rozhodujúcim programom boli **Žiadosti slovenského národa**, kt. zostavili **11. mája 1848 v liptovských kúpeloch Ondrášová**, mali 14 bodov, kt. možno zaradiť do 4 ucelených jednotiek:

- 1) **body 1 až 8** – tu bolo zahrnuté **riešenie národnostnej otázky** v Uhorsku s požiadavkou na riešenie samobytnosti Slovenského národa: *Uhorsko sa má stať krajinou rovnoprávných národov a okrem celokrajinského snemu by mal byť aj národný snem; aby sa slovenčina stala úradnou rečou, aby slovenský národ mal vlastné školstvo (od ľudových škôl až po univerzity), aby pri určitých príležitostiach mohli Slováci použiť národné farby, a ďalšie*
- 2) **body 9 až 10** – tu boli **demokratické požiadavky**: *požiadavka pre všeobecné a rovné hlasovacie právo do budúcich národných snemov (bez akýchkoľvek cenzov), to nežiadal žiadny národ v rámci revolúcie; a slobodu zhromažďovania a tlače*
– žiadalo sa zastúpenie aj v celoštátnom sneme (vyplýva to z požiadavky slovenčiny ako rokovacieho jazyka)
- 3) **bod 11** – toto bol tiež prelomový bod, žiadalo sa **úplné zrušenie poddanstva**: poddanstvo bolo zrušené len s urbáriálnymi poddanými, ďalej to boli aluviálni alebo kontraktuálni (zmluvní poddaní), tí mali horšie postavenie oproti urbáriálnym, ich práva a povinnosti vychádzali z celoštátnych zákonov – urbárskych povinností, naproti tomu kontraktualisti boli sociálne biednejší a rozsah ich povinností bol stanovený v zmluve so zemepánom, kt. nebola viazaná právami a povinnosťami stanovenými v urbárskych zákonoch; preto národovci žiadali zrušenie poddanstva aj pre zmluvných poddaných
- 4) **body 12 až 14** – to boli **menej významné požiadavky**: *napr. aby sa priznali menšie regálne práva aj obciam, prepustenie Kráľa a Rotaridesa z väzenia, zabezpečenie národných práv Poliakov v Haliči (opäť požiadavka pre iné národy), atď.*

Toto bol **najkomplexnejší vtedajší revolučný program**, kt. sa nestaral len o práva Slovákov, ale aj demokratizmus a práva iných národov.

– niektorá skupina historikov tvrdí, že tento dokument vyjadruje aj štátoprávne požiadavky → kvôli požiadavke národných snemov a druhá skupina to odmieta → kvôli absencii požiadavky územia ako základného znaku štátu

Žiadosti boli adresované panovníkovi, palatínovi, uhorskému snemu a uhorskej vláde.

Uhorská vláda však ignorovala všetky revolučné nároky a ich odpoveďou bolo vyhlásenie štatária a vydanie zatykača na Štúra, Hurbana a Hodžu. Vtedy sa slovenskí národovci prestali obracať na Uhorsko a upriamili sa na Rakúsko a Čechy. Slovenské hnutie sa zhodovalo v názoroch s maďarskými liberálmi ohľadne hospodárstva a spoločenských reforiem, ale chcelo zabrániť tomu, aby sa slovanská menšina dostala pod tlak maďarských vládnuccich kruhov. Silnejúci maďarský a nemecký tlak si vyžiadali hľadanie nových spôsobov účinnejšie obrany, jednou z možností bolo oživenie myšlienky slovanskej vzájomnosti a spolupráce – takto sa zvolal **Slovanský zjazd**, kt. spoluiniciátorom bol Štúr a kt. mal vypracovať záväzný spoločný program Slovanov v monarchii.

Slovanský zjazd v Prahe

Zjazd sa konal **2. júna 1848** v Prahe ako zjazd Slovanov Rakúsko-uhorskej ríše. Boli na ňom aj slovenskí predstavitelia, vedúcimi členmi slovenskej delegácie boli **Štúr, Hurban a Hodža.** Slovenské požiadavky predniesol Hurban na porade československej sekcie ako **Žiadosti uhorských Slovákov a Rusínov,** trvali na zisku svojich národných práv a ani nepreferovali odtrhnutie od Uhorska. Na porade sa však objavila aj myšlienka vytvoriť štát z Čiech, Moravy a Slovenska v rámci federalizovanej monarchie ako protiváhu rakúskym a maďarským hegemonistickým snahám; Štúr a Hurban sa však postavili proti **austroslavistickej koncepcii,** kt. preferovali českí liberáli Palacký a Frič. Slováci zastávali myšlienku, že národné práva by mali brániť bez ohľadu na osud monarchie, zvíťazila však myšlienka prebudovania monarchie a Slovanský zjazd prijal rezolúciu v slovenskej a rusínskej otázke, kt. hovorila o priznaní ich práv zo strany Maďarov a o zachovaní celistvosti Uhorska → *Slováci a Rusíni mali mať národné snemy a permanentný výbor, školy s vyučovacím jazykom slovenským od základných až po univerzity, demokratické slobody a rovnoprávne postavenie s ostatnými národmi v Uhorsku.*

Slovanský zjazd však nedokončil svoju prácu, prijal však jeden dokument – **Manifest Slovanského zjazdu k európskym národom** (nebol to výsledný zamýšľaný dokument), ale celkovo však mal významnú úlohu. Zjazd skončil predčasne kvôli tomu, že v Prahe 12. júna vypuklo ozbrojené povstanie. Bol tam vyhlásený výnimočný stav a vodcovia povstania museli ujsť potom čo povstanie násilne potlačil knieža Windischgrätz, súčasne začal aj útok maďarských vojsk proti Srbom z Vojvodiny. Toto bol však začiatok ozbrojeného boja slovanských národov za národné práva. Štúr a Hurban odišli do Chorvátska a hľadali spojencov v chorvátsom a srbskom protimaďarskom odboji. Ešte počas Slovanského zjazdu sa dohodli s českými vojenskými odborníkmi **Bedřichom Bloudkom** a **Františkom Zachom** o povedení slovenského vojska a vojenských akcií proti Maďarom. Takto presunuli ťažisko odboja do Viedne, kde sa chystali predložiť svoje národné požiadavky.

Slovenská národná rada a slovenské povstanie

Slovenské ozbrojené povstanie si vynútil neustáli odmietavý postoj Košuta a maďarskej vlády voči slovenským požiadavkam, účasti na novom uhorskom sneme a celkovo pripustenia na vláde v Uhorsku. Slováci zistili, že vyjednávaním nič nevyriešia a preto sa postavili na stranu Chorvátov a Viedne so zbraňou v ruke. V praxi ich tomu viedol Slovanský zjazd, kde si plne uvedomili svoju národnú osobitosť, takto od jesene 1848 do leta 1849 prispeli k revolučným aktivitám formou ozbrojeného odboja. Stalo sa to najmä vinou samotnej Pešti, kt. upierala národné požiadavky a to si vynútilo prechod ich pôvodných spojencov na stranu Viedne, kt. vízie sa zdali byť reálnejšie. Vo Viedni preto Slováci **16. septembra 1848 vytvorili Slovenskú národnú radu** ako najvyšší politický a vojenský orgán na čele so Štúrom, Hurbanom a Hodžom ako politickými predstaviteľmi; Bloudkom a Zachom ako vojenskými predstaviteľmi a Nosákom a Bórikom ako civilnými tajomníkmi.

Politickým programom bolo vyvolať celoslovenské povstanie, spolu s Chorvátmi donútiť maďarskú vládu k ústupkom, aby uznala slovenskú národnú samobytnosť, splnila slovenské národné požiadavky obsiahnuté v Žiadostiach slovenského národa. Takto je Slovenská národná rada dočasná revolučná vláda na slovenskom území s kompetenciou vlády v rámci marcovej ústavy. Povstanie zasiahlo do konfliktu chorvátskeho bána Josipa Jelačića, kt. vyslala rakúska vláda, a maďarskej vlády, prípravy sa urobili za finančnej podpory chorvátskej a tichej podpory rakúskej vlády.

Ozbrojené boje:

1. V auguste sa zorganizovalo dobrovoľnícke vojsko asi so 450 mužmi, na čele kt. boli Zach a Bloudek. Tento **zbor vtrhol 17. septembra na západné Slovensko** kde sa spojil s ďalšími dobrovoľníkmi s Myjavy, Prahy, Brna, Brezovej a okolia, počet dobrovoľníkov sa zvýšil na 3 až 6 tisíc.

19. septembra Slovenská národná rada na verejnom zhromaždení a vo vytlačeních proklamáciách Slováci! Bratia! a Hlas k slovenskému národu vyhlásila na Myjave slovenskú samostatnosť, vypovedala poslušnosť maďarskej vláde, **vyzvala ľud do celonárodného povstania** a na ľudových zhromaždeniach dala voliť revolučné slovenské miestne orgány. V zmysle svojho programu organizovala na oslobodenom území výkonnú moc. Povstalecké vojsko bolo dobrovoľnícke, organizované podľa národnej gardy a riadneho vojska, nosilo slovenské a rakúske zástavy.

V septembri 1848 podala demisiu Uhorská vláda a vytvoril sa namiesto nej **výbor na obranu vlasti** (revolučný vojenský orgán), Rakúšania poslali do Uhorska novú armádu na čele s **Franzom Lambergom**, kt. sa stal uhorským miestodržiteľom, zavraždili ho však obyvatelia Pešti a preto v októbri 1848 panovník rozpustil uhorský snem a vyhlásil na jeho území výnimočný vojenský stav. Vo Viedni na odpor vypuklo povstanie, kt. prinútilo cisára na útek, ale bolo potlačené a s ním aj maďarské vojská, kt. mu išli na pomoc. Zvrat nastáva v decembri 1848, abdikuje Ferdinand V. a nastupuje František Jozef I., bol stúpencom centralizácie s tým, že odmietal akékoľvek druhy nezávislosti. Výsledkom ťaženia tohto panovníka bolo, že uhorská vláda opustila Pešť v januári 1849 a usadila sa v Debrecíne

Slovenské povstanie však skončilo neúspešne, cisárske vojsko nepodporilo povstalcov a nezachovalo sa k nim ani neutrálne. Viedenská vláda využila povstanie na prinútenie maďarskej vlády k ústupkom. Požiadavka štátoprávneho zrovnoprávnenia Slovenska požiadavka osobitného územia sa neprejavila vo vydaní Stadionovej ústavy (oktrojovaná ústava, nanútená) v marci 1849.

2. **Druhá slovenská výprava** (zimná) sa uskutočnila za pomoci českých kruhov a uskutočnila sa už pod velením rakúskych vojsk. To podnietilo iné usporiadanie požiadaviek Slovákov. Na dobytom území Slovenska Národná rada vytvárala tzv. Dočasné administratívne rady, kt. sa volili na verejných zhromaždeniach a slovenčina bola úradným jazykom. Tu sa však prejavila neúprimnosť Viedne, pretože v komitátoch obsadených Windischgrätzom boli obnovené maďarské stoličné orgány. Počas druhej výpravy sa však posilnilo sebavedomie Slovákov šíriť svoj štátprávny program, slovenské vojská pomáhali cisárskym vytlačiť Maďarov z územia Slovenska, ale **v apríli 1849 prešli maďarské vojská do protiofenzívy**.

Vedúci činitelia Slovenskej národnej rady na zhromaždení v Martine **10. marca 1849 vyslali celoslovenskú delegáciu k panovníkovi do Olomouca s petíciou** vychádzajúcou s austroslavizmu, kde sa žiadalo *oddeliť Slovensko od Uhorska, žiadala sa osobitná organizácia pre Slovensko, konkrétne vyčlenenie slovenského územia a politické začlenenie do Rakúska s názvom slovenské veľkokniežatstvo zastúpenie na ríšskom sneme, provinciálny snem, ústrednú správu podliehajúcu Viedni a slovenčinu ako vyučovací, úradný a cirkevný jazyk*.

4. marca však panovník v Olomouci vydal Stadionovu ústavu. Tá vyhlasovala **jednotnosť ríše** a Uhorsko za jej súčasť, ako osobitné uznávané krajiny mimo Uhorska boli Chorvátsko so Slovinskom, Rijeka (Fiume) a Sedmohradsko. Platila pre celú monarchiu, kt. sa pomenovala ako **Rakúske cisárstvo**; bola to ústavou centralizačnou, *odvíjala sa od hlavy štátu, teda cisára, kt. označila ho za osobu posvätnú, nebol zodpovedný žiadnemu orgánu v monarchii. Zákonodarná právomoc bola v rukách cisára, spolu s ríšskym snemom, rozhodujúce je, že moc sa odvíjala od panovníka, ten stál nad snemom; to isté platí aj o vládnej resp. výkonnej moci, tá je jednotná a nedeliteľná a prislúcha výlučne cisárovi, kt. ju vykonáva prost. svojich úradníkov (vláda ako celok neexistovala, iba jednotliví ministri podriadení panovníkovi), kt. on menoval a odvolával*. Z hľadiska formy vlády táto ústava nezakotvovala konštitúciu, ale „**konštitučný absolutizmus**“. Stála však stále na pozícií zrušenia poddanstva, zrovnoprávnenia občanov, vyhlásila rovnoprávnosť národov a národností v monarchii, ale nedotýkala sa štátoprávneho vyjadrenia. Poprela celý konštitucionalizmus, kt. sa prejavoval počas revolúcie; zriadila ríšsky súd, kt. mal byť najvyšším súdom v monarchii. Základné práva a slobody boli v tejto ústave zakotvené, ale v Uhorsku neplatili, tak isto to platilo o miestnej správe, bola jej vyňatá samospráva (bol tu už istý náznak delenia na Predlitavsko a Zalitavsko). To však nevyhovovalo revolučným silám vo všetkých častiach monarchie; hoci **bola vyhlásená a platná, nikdy nevstúpila do reálne a politického života**, zrušila všetky zákony, kt. by jej odporovali (Pragmatická sankcia); poprela sa aj uhorská štátnosť.

Gróf Franz Stadion začal pripravovať reorganizáciu Uhorska prostredníctvom vládnych komisárov za jednotlivé národnosti, pričom dôraz sa kládol na organizáciu miestnej správy. Stadion predložil vláde 10. apríla návrh na oddelenú organizáciu civilnej správy, ale vláda ho neprijala.

Podobne všetky nemaďarské národy sa snažili využiť úspech Košuta na bojisku a to, že **14. apríla 1849 snem v Debrecíne** prijal dva zásadné zákony – **zákon o detronizácii Habsburgovcov** a **zákon o vyhlásení samostatnosti Uhorska**, Košuta menoval jeho prezident guvernérom (guvernátorom). Nemaďarské národy ponúkali Viedni vojenskú pomoc za národnú rovnoprávnosť, totižto tieto zákony nezaktvovali žiadne národné práva, Košut si vytvoril vlastnú teóriu, podľa kt. má len tá etnická skupina právo byť vyhlásená za národ, kt. už mala vlastný štát; Košut však prijal národnostné zákony na sneme v Segedíne tesne pred porážkou, kt. mali znaky liberalizmu, ale nič už nezmenili.

3. Od mája 1849 pripravovali slovenskí činitelia nové ozbrojené povstanie, **letnú výpravu**. Ďalej však do bojov nezasiahli, v novembri boli úplne rozpustení po obsadení Slovenska cisárskymi vojskami. Detronizácia Habsburgovcov bola znakom pre ostatné dynasticko-feudálne sily v Európe a urýchlila intervenciu cárskeho Ruska v Uhorsku kde **maďarská armáda kapitulovala 13. augusta pri Világoši**, Košut a ostatní predstavitelia maďarskej vlády ušli do Turecka.

Po porážke revolúcie sa zdala byť vhodná chvíľa na znovuosporiadanie monarchie a zabezpečenie národnostných práv menšinám. Slovenská národná rada intenzívne rozvíjala kampaň medzi ľuďmi za štátoprávne požiadavky. **10. septembra uverejnili vládni dôvernici** v súlade s návrhmi Slovenskej národnej rady a mnohých deputácií slovenských stolíc **návrh za oddelenie Slovenska od Uhorska** a zriadenie osobitnej slovenskej korunnej krajiny v rámci ríše. V septembri a októbri zaplavili Viedeň deputácie slovenských dedín mestečiek, kt. žiadali štátoprávne riešenie postavenia Slovenska. Stočlenná delegácia odovzdala panovníkovi petíciu za zriadenie slovenskej hornouhorskej krajiny, takto sa na jeseň uzavrelo slovenské petičné (prosbopisné; petície bolo v podstate to isté čo prosbopis) hnutie.

Docielilo sa však len to, že sa v organizáciách Uhorska vytvorili dva samostatné administratívne obvody na slovenskom území – bratislavský a košický, kryjúce sa so slovenskými národnými hranicami. Národnou rečou mala byť reč ľudu, ale vo vyšších orgánoch nemčina.

Revolúciou sa otvorila cesta kapitalizmu, ale nezabezpečila sa demokratická premena života a politického zriadenia, z tohto hľadiska **možno považovať revolúciu 1848 – 1849 za nedokončenú.**

Bachov absolutizmus

Aj v habsburskej monarchii došlo po revolúcií **k reštaurácií konzervatívnych pomerov**. František Jozef I. a jeho vláda sa snažili o centralizáciu ríše a nastolenie predrevolučného režimu, takýto režim sa však vracal späť k absolutizmu a preto sa označuje ako **neoabsolutizmus** alebo **absolutizmus bachovský**. Datuje sa buď od nástupu Alexandra Bacha do funkcie ministra vnútra (1850 – 1859) alebo od konca revolúcie do vydania Októbrového diplomu (1849 – 1860).

Bachov absolutizmus sa uskutočnil niekoľkými **reformami v r. 1851** – boli to opatrenia zavádzajúce priamu zodpovednosť ministrov panovníkovi (3 kabinetné listy z augusta 1851, č. 96 – 98/1851 r.z.) a **silvestrovské patenty**, kt. znamenali priamy prechod k absolutizmu, **z 31. decembra 1851**.

Hneď **prvý patent označil marcovú ústavu za zrušenú od 4. marca 1852**, výslovne sa potvrdilo len zrušenie poddanstva, roboty a rovnosť pred zákonom. Ďalší patent zrušil občianske práva a priznal ochranu len cirkvám štátom stanoveným. **Tretí kabinetný list** cisára adresovaný ministerskému predsedovi Schwarzenbergovi **stanovil základnú organizáciu správy zemí** (rozdelenie na obce, okresy a zeme); *súdnicstvo ponechal v prvej inštancii spojené s výkonom správy, zavádzal trojinštančné súdne konanie, odstránil verejnosť konania, poroty, zaviedol štátneho žalobcu a občiansky a trestný zákonník sa stali spoločnými pre všetky krajiny mocnárstva*. Takto sa ďalej vládlo bez parlamentu a akejkolvek kontroly zo strany verejnosti.

Vojenská diktatúra a správna organizácia

Premena štátneho aparátu na prispôsobenie kapitalistickým vzťahom sa v Rakúsku uskutočnila v 40-tych a 50-tych rokoch 19. st. v dvoch vlnách:

- a) **prvý pokus** – bol urobený v súvislosti so Stadionovou ústavou a mal nahradiť patrimonálnu správu, začlenil aj jeho najnižšie zložky do jednotného mechanizmu štátnej správy
- b) **druhý pokus** – je spojený s vydaním silvestrovských patentov, chýbajú tu akékoľvek konštitučné rysy

K najprenikavejším opatreniam Bachovho režimu patria **zmeny správy v Uhorsku**, tu sa Bach priblížil idei jednotného centralistického štátu. Uhorsko nemalo nárok na obnovu pomerov spred rokov 1848 a 1849 v dôsledku neposlušnosti voči Rakúsku. Územná samospráva v Uhorsku sa dá rozdeliť do troch období:

- 1) **vojenská diktatúra** – trvala od októbra 1849 do septembra 1850 a chýbali jej akékoľvek prvky civilnej správy

Na rákuskou armádou okupovanom území boli ešte pred porážkou revolúcie (pred zavedením vojenskej diktatúry) dosadení dočasní **kráľovskí komisári**, kt. riadili vojenskú diktatúru a zlikvidovali v komitátoch samosprávu. Táto dočasná zemská správa fungovala pri vojenskom úrade Windischgrätza a zanikla v júni 1849.

Koncom mája 1850 bol pre celé Uhorsko (vojenský dištrikt) **menovaný splnomocnený cisársky komisár**, barón Karol Gabriel Geringer, kt. **bol súčasne civilným pridelencom** vojenskému **diktátorovi** gen. Haynauovi; taktó bol ku každému obvodnému vojenskému veliteľovi pridelený obvodný hlavný komisár, kt. dozeral na správu komitátov, okresov a miest. V komitátoch bol do čela správy postavený vládny komisár a v okresoch slúžny – popri vojenských dištriktoch boli civilné, podriadené vojenským → podstata vojenskej diktatúry.

- 2) **provizórium** – trvalo do januára 1853 a skĺbila sa v ňom vojenská diktatúra a určité prvky civilnej správy

Ďalej po porážke maďarskej revolúcie dostala územná organizácia konečnú podobu – došlo k novému správneému členeniu, jej základom bolo zlučovanie starých komitátov, **krajina sa rozdelila na 5 vojenských dištriktov a na civilné obvody**; z toho boli 2 na Slovensku: Bratislavský a Košický, obe pozostávali z 9 komitátov (toto rozdelenie sa použilo aj na stanovenie južných hraníc Slovenska z r. 1918). Vojenské dištrikty riadil **vojenský veliteľ**, ku kt. bol pridelený **ministerský komisár** pre riešenie civilných otázok; civilné obvody spravovali **hlavní komisári**.

- 3) **definitívum** – trvalo do vydania Októbrového diplomu a bola to konečná podoba civilnej správy

Po vydaní silvestrovských patentov došlo k definitívnemu usporiadaniu štátnej správy, úrad splnomocneného cisárskeho komisára bol premenovaný na **miestodržiteľstvo** a zrušili sa civilné obvody. Uhorské **miestodržiteľstvo bolo najvyššou správnu inštanciou**, organizačne bolo vyčlenené do 5 odborov (podľa dištriktov) a **miestodržiteľ mal na starosti vojenskú aj civilnú správu**. Správa sa opierala o väčšie jednotky ako boli vojenské dištrikty, tzv. **civilné administratívne dištrikty**, tie sa ďalej členili na **komitáty** a **okresy**. Z komitátnej správy bola odstránená samospráva, ale boli jej podriadené aj vtedajšie slobodné kráľovské mestá s výnimkou Bratislavy a Košíc. Na čele dištriktu stál **hlavný župan dištriktu**. Na čele župy bol **náčelník župy** a na čele okresu bol **slúžny**.

Významnou črtou štátnej správy bolo **germanizačné úsilie**, jeho normatívnym základom bolo nariadenie ministra Krausa, podľa kt. bola nemčina výhradný jazyk vnútornej služby

13. septembra 1850 vydal Bach nariadenie o dočasnom usporiadaní politickej správy v Uhorsku, to sa provizóriom začlenilo do jednotnej ústavy absolutistickej monarchie.

Súdna organizácia

Ustálila sa na úrovni zodpovedajúcej správneho aparátu. V každom správnom dištrikte fungoval **dištriktný hlavný súd** ako odvolacia inštancia, nižšie boli komitátne sudy označované ako **dištriktné sudy**, kt. súdili v prvej a druhej inštancii, niektoré súdili aj banských alebo obchodných záležitostiach. Ďalšou základnou zložkou súdnej sústavy boli **služnovské úrady** (okresné sudy). V súlade s týmto rozdelením sa vytvorili **štátni zástupcovia** (komitátne sudy) a **hlavný štátni zástupcovia** (dištriktný hlavný súd). Súdna správa sa v celku v Uhorsku takto zlepšila, sudy boli obsadzované aj nemaďarskými národmi, kt. súdili na základe rakúskych zákonov, pričom najvyšší súd vo Viedni sa staral o jednotnosť judikatúry.

V rámci súkromného práva sa tu zaviedla právna istota, kt. tu dovtedy neexistovala, ale čo sa týka trestného súdnictva, panovala tu svojvôľa, tá slúžila politickým cieľom režimu.

Inštančný postup bol nasledovný, okresné sudy boli sudy 1. stupňa; župné a hlavný dištriktný súd súdili aj veci prvej inštancie, ale inak to boli odvolacie sudy; najvyšší súd mal sídlo vo Viedni a nazýval sa **najvyšší kasačný súd**.

Potlačovateľský aparát

Tvorila ho polícia a žandárstvo. **Polícia** bola ustanovená na kvôli starostlivosti o zachovávanie zákonného poriadku a verejného pokoja. V Uhorsku bola zavedená po odstránení vojenskej diktatúry v čase provizória; jej základom sa stali **policajné riaditeľstvá** s podriadenými policajnými kapitánmi a expozitúrami policajnej služby.

Žandárstvo bolo zriadené v r. 1850 ako **vojenský organizovaný zbor**. Malo predovšetkých politické úlohy a staralo sa o verejnú bezpečnosť. Členilo sa na **pluky**, kt. bolo 16. Tieto pluky boli v Uhorsku organizované už v r. 1849 v období vojenskej diktatúry. **Žandárske veliteľstvá** v okresoch, župač a v sídle dištriktu **podliehali priamo Policajnému ministerstvu vo Viedni**. Žandárstvo bolo najdôležitejšou potlačovateľskou zložkou, žandár sa podľa zákona považoval za osobu, kt. je vždy v službe a preto ho každý v každom čase bez ohľadu na okolnosti musel poslúchnuť; jeho výpoveď pred súdom potvrdená služobnou prisahou bola považovaná za plný dôkaz. Žandári boli riadený prost. zvláštnej **odmenovej tarify**, podľa nej výška odmeny závisela aj od výšky trestu, kt. odhalenému páchatelovi uložili. Žandárstvo kontrolovalo celý súkromný život, úradníkov, spoločenské dianie, atď..

Bachov režim si získal aj podporu vysokých cirkevných hodnostárov uzavretím **konkordátu s pápežskou kúriou v r. 1855**. Ten obnovil autonómne postavenie katolíckej cirkvi, takto sa zlepšil pomer štátu a cirkvi a sféra cirkevného vplyvu. Uzavretiu konkordátu predchádzalo vydanie mnohých cisárskych nariadení, kt. napr. *rušili jozefínsku sústavu dozoru štátu nad cirkvou, zrušili sa placeta regia a vrátili sa tak katolíckej cirkvi viaceré práva v oblasti výchovy, nadobúdania majetku, vlastnej správy, kt. predtým patrili štátu.*

Uzavretie konkordátu bolo vyvrcholením dlhoročných snáh cirkvi o posilnenie postavenia. **Konkordát bol uzavretý 18. augusta 1855 a vyhlásený zo strany cirkvi bulou pápeža Pia IX. Deus humanae salutis auctor z 3. septembra a zo strany štátu cisárskym patentom č. 195/1855 z 5. novembra.** Vzťah štátu a cirkvi bol koordináčny, právny život bol rozdelený na svetský a duchovný, cirkvi prislúchali všetky božie práva. Kanonické právo pripúšťalo cirkvi voľné nadobúdanie cirkevného majetku, dozor nad nižším školstvom, zrušili sa placetum regium pre styk pápeža s veriacimi. Podľa konkordátu tiež prijal panovník ako smernicu pre budúce zákonodarstvo kanonické právo. Kvôli týmto udalostiam suspendovali z občianskeho zákonníka z r. 1811 ustanovenia o manželskom a rodinnom práve, kt. nahradilo kanonické, manželské spory boli dokonca podriadené cirkevnej jurisdikcii. Katolíckej cirkvi sa zabezpečilo odškodnenie za zrušené desiatky, náboženský a študijný fond, kt. vznikol za Márie Terézie a Jozefa II. z odňatých cirkevných majetkov sa vrátil cirkvi.

Katolícka cirkev sa stala jedinou štátnou cirkvou a katolícke duchovenstvo bolo privilegovanou kastou, neplatilo nijaké dane a podriaďovalo sa len cirkevnej jurisdikcii. **Katolícka cirkev sa stala oporou režimu** a správa ostatných cirkví sa dostala pod dozor, náboženská sloboda však nebola odbúraná aj keď štát odmietal uznať iné cirkvi.

Zavedenie rakúskeho právneho poriadku v Uhorsku

Zavádzal sa v Uhorsku **v rámci centralizácie** a stalo sa tak na základe cisárskeho patentu z 29. novembra 1852. Dovtedy to existovalo ešte staré feudálne právo, kt. si svoju podstatu zachovala aj napriek revolučným reformám. Najdôležitejšie normy zavedené počas absolutizmu boli:

- a) *r. 1850 sa zaviedla pozemková daň, tabakový monopol a organizácia žandárstva*
- b) *r. 1851 sa vydali daňové predpisy a tlačové veci sa odkázali civilným súdom*
- c) *r. 1852 sa zaviedol rakúsky trestný zákonník z r. 1802, rakúsky zmenkový poriadok z r. 1850, dočasný občiansky súdny poriadok z r. 1852, konkurzný poriadok a urbariálne patenty, obe z r. 1853*
- d) *v r. 1854 – 1857 sa zaviedol rakúsky banský zákon, pozemnoknižný poriadok a predpisy nesorového konania*

e) v r. 1857 – 1859 sa upravila príslušnosť urbárskych súdov a vydal sa patent o zrušení a úprave súvislých pomerov

Najdôležitejšou úpravou bolo jednoznačne **zavedenie písaného práva**, kým dovtedy v Uhorsku (pred revolúciou) bolo právo nepísané, nekodifikované – Tripartitum. Ohľadom trestného práva bol dôležitý **trestný hmotnoprávny zákon o zločinoch, prečinoch a priestupkov** z r. 1852, **trestný procesnoprávny zákon** z r. 1853 a **trestný zákon správny**, kt. sa dotýkal správneho konania a politický deliktov (u nemajetných občanov dovoľoval ako sankciu použiť bitku). Z hľadiska občianskeho práva to bol jednoznačne **Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch** z r. 1811, alebo Rakúsky občiansky zákonník, kt. bol vo svojej všeobecnosti kvalitným zákonom (vydržal dlhú dobu).

Legislatíva smerovala k unifikácii všetkých krajín pod habsburgovcami. Nastalo pripôsobenie práva kapitalistickým pomerom, mala nastať aj realizácia resp. **faktické zrušenie patrimoniálnych pomerov**. Definitívnu podobu vyviazanie malo priniesť vydanie dvoch zákonných noriem – urbárskeho a odškodňovacieho patentu. **Urbársky patent** vychádzal z toho, že všetky povinnosti stanovené medzi zemepánom a poddaným v predchádzajúcich dobách a majú byť vykúpené, súčasne tu platila zásada, že poddaní nadobúdajú slobodné vlastnícke a dispozičné právo k urbárskym pozemkom. **Odškodňovací patent** upravil spôsob odškodnenia zemepánov za zrušené urbáriálne povinnosti v rozmedzí 300 až 700 zlatých za usadlosť a 50 zlatých za želiarsku usadlosť, krylo sa to štátnymi umorovacími dlhopismi, hotovosť dostávali len lojálni veľkostatkári; toto **odškodnenie vykonávali špeciálne komisie** sústredené po r. 1861 v Pešti. V iných krajinách monarchie bol zriadený **Krajinský vyvážovací fond**, vyvážovanie sa dialo rôzne, napr. na Slovensku boli niektoré vyvážovacie práva nedotknuté ako menšie regálne práva. Z dôvodov nevyjasnených vzťahov k pôde sa zriadilo **urbáriálne súdnictvo**, bolo trojinštančné – prvá inštancia bola v komitátoch, druhá v administratívnych obvodoch a tretia vo Viedni.

Tieto poriadky **likvidovali feudalizmus**, aj keď nevychádzali z domácich vzorov, neodrážalo sa v nich totiž uhorské právne vedomie.

Režim sa opieral byrokraciou, políciou, vojsko a kanonickú cirkev tiež aj na Slovensku. Tajná polícia získavala donášačov za peniaze.

Rakúsky liberálny politik **Adolf Fischhof** charakterizoval vtedajšie pomery: „*Bachovský režim je stojace vojsko vojakov, sediace vojsko úradníkov, kľáčiace vojsko kňazov a plaziace sa vojsko udavačov.*“. Národnostná otázka stále ostala otvorená, ale režim rovnako nadelil Slovákom aj Maďarom, nikto nezískal nič. Napriek tomu Slováci niečo získali, popri nemčine sa tu pre porozumenie s obyvateľstvom používala starosloviencina.

Štúr, Hurban a Hodža boli pod zatykačom. Z tohto obdobia pochádza návrh na štátoprávne riešenie **Jána Kollára** (komisár vo Viedni pre slovenskú menšinu), kt. vypracoval dokument pod názvom **Slovenské vojvodstvo**, na základe kt. vymedzil územie Slovenska podľa etnického princípu (územia trvalo osídlené Slovámi, pričom okrajové územia sa usporiadali podľa osobitného sčítania) – bol to skutočný štátoprávny program, pretože zahŕňal aj otázku územia. Slovensko rozdelil na štyri dištrikty:

- 1) **Dolnopovažský dištrikt** – zahŕňal Bratislavu, Nitriansku župu a časť Trenčianskej; hlavné mesto bola Nitra
- 2) **Hornopovažský dištrikt** – zahŕňal Turiec, Oravu, Liptov a sever Trenčína; hlavné mesto bola Žilina
- 3) **Banský kraj** – zahŕňal Zvolenskú, Tekovskú a Ostrihomskú župu; hlavné mesto bola Banská Bystrica
- 4) **Torysský dištrikt** – zahŕňal Zemplínsku, Šarišskú a Spišskú župu; hlavné mesto malo byť buď Košice alebo Prešov

Dištrikty sa mali deliť na okresy a kraje. Tento program smeroval k predstave štátnosti Slovenska, napriek tomu bol zamietnutý.

Obdobie provizória a príprava vyrovnania

Po porážkach pri Solferine a Magente v r. **1859** od talianskych národnooslobodzovacích vojsk podporovaných Napoleonom III. **postihla absolutistický režim kríza** – došlo k odvolaniu ministra vnútra Bacha. Byrokratický aparát sa v Uhorsku rozsypal zo dňa na deň, ožili aj národnostné hnutia, kt. začali opätovne predkladať národné požiadavky z revolučných rokov. Silnejúci tlak prinútil cisársky dvor k ústupkom – **vyhlásenie cisára z júla 1859 o tom, že bude rešpektovať práva a záujmy národností** bolo prvým náznakom.

Ústavne bol prechod od absolutizmu započatý zvolaním tzv. **rozmnoženej ústavnej rady**, kt. mala fungovať ako panovníkov neverejný poradný orgán. Vydanie **Októbrového diplomu 20. októbra 1860 znamenalo ústavne koniec absolutizmu** – panovník sa zriekol neobmedzenej vlády. Októbrový diplom však odmietal marcovú ústavu a vrátil sa k feudálnym pomerom z r. 1847 a vytvoril z Uhorska autonómnu provinciu. Diplom tiež prehlásil **za právny základ pragmatickú sankciu z 1713**, ale pripustil určitý stupeň federalizácie na základe historických tradícií jednotlivých krajín. Za základný princíp bol prehlásený návrat k parlamentarizmu a dôležitosť zemských (krajských) snemov → v čl. 1 sa priznáva zemským snemom a ríšskej rade podiel na zákonodarnej moci. Ríšska rada bola charakterizovaná ako snemovňa, do kt. budú snemy posilať istý počet svojich členov; do jej kompetencie boli zaradené *celoštátne záležitosti, financie, peňažníctvo, clo, obchod, ceduľové bankovníctvo, telegraf, železnice a vojenské veci.* Článok 3 priznával v zákonodarnej oblasti významné práva krajinám uhorskej koruny, to takmer bolo obnovenie ich spoločnej ústavy – okrem vecí spoločných však malo ostať všetko v kompetencii krajiných snemov.

Uhorsko bolo pod vedením palatína (predseda budúcej uhorskej vlády), malo mať vlastný snem s nevolenou hornou (panskou) a volenou dolnou komorou; voľby sa mali konať na základe volebného práva z r. 1848. **Na Slovenské záujmy diplom neprihliadal**, priznal Uhorsku výrazné autonómne konštitučné práva, ale v podstate anuloval uznesenie cisára o právach národností.

Realizácia Októbrového diplomu bola zverená Bachovmu nástupcovi **Schmerlingovi**, jeho vláda však bola feudálna, klerikálna a hlboko reakčná. Schmerling pripravil aj ďalšiu ústavu (už tretia oktrojovaná ústava v poradí), tá mala uviesť diplom do spoločnosti s malými zmenami → schmerlingovo provizorium (istý typ absolutizmu).

Februárová ústava (Schmerlingova) **bola vyhlásená 26. februára 1861** a skladala sa z troch patentov – č. 20 – 22/1861, tieto zriaďovali parlament (ríšske zastupiteľstvo) s poslancami a panskou snemovňou a zemské zriadenie (Predlitavsko a Zalitavsko) pre neuhorské krajiny. Charakteristickou črtou bolo **centralistické chápanie krajiny** → posilnenie právomocí zastupiteľstva a obmedzenie moci zemských snemov.

František Jozef I. odmietal demokratizačné tendencie a tak ani pomenovanie parlamentu mu nevoňalo, preto dostal názov **rišska rada**; skladala sa z dvoch častí:

- a) **panská snemovňa** – pretrvával stavovský charakter spoločnosti
- b) **poslanecká snemovňa** – táto bola kreovaná na základe volieb

Pripúšťala sa možnosť dualistického chápania štátu – rozlišovala **širšiu a užšiu rišsku radu**; užšia rada rokovala len o veciach zemí rakúskych, širšia o celoštátnych veciach za prítomnosti uhorských poslancov.

Pre uhorskú časť sa obnovil status uhorského snemu. Napriek tomu maďarské kruhy odmietali Februárovú ústavu – oni požadovali to čo bolo hlavným politickým cieľom maďarských politických kruhov v r. 1848 a teda **obnovenie bratislavskej ústavy**, kt. mala obnoviť Uhorské kráľovstvo. Tak nová ústava bol pre nich dokumenty, kt. zrušili zákony z marca 1848. V Uhorsku dokonca veľkostatkári (bývala šľachta) odmietali platiť dane, chceli profitovať z feudalizmu → Uhorsko bolo rozdrobené a zaostalé.

- aj Októbrový diplom aj Februárová ústava narúšajú princípy pragmatickej sankcie v tom zmysle, že dedenie má byť uskutočňované v nedielnom stave – forma unitárneho štátu, čo dualizmus popieral (sankcia však bola brzdou vývoja)

Ústava dokonca nezakotvovala občianske práva, zodpovednosť ministrov, poslaneckú imunitu; zaktovovala právo panovníka vládnuť bez parlamentu a vydávať nariadenia so silou zákona. Dôležitou súčasťou bolo aj zemské zriadenie a volebné poriadky do 15 zemských snemov.

Februárový patent akceptoval ústavoprávne zmeny ríše podľa historického práva, ale **na Slovákov a iné nemad'arské národy neprihliadal**, ponechal ich naďalej bez akýchkoľvek národných práv. Nové usporiadanie priradilo Uhorsku vládu, snem a obnovenie župného zriadenia; atribúty podobné Októbrovému diplomu – **išlo o dualistické riešenie štátoprávnych pomerov ríše**. Vystupovali tu dva štáty:

- 1) **Predlitavsko** (Rakúsko) – skladalo sa z: 17 kráľovstiev a krajín: *Dolné a Horné Rakúsko, Štajersko, Korutánsko, Istria, Tirolsko a Goricko, Foralbersko, Čechy, Morava, Terst, Solnohradsko, Sliezske, Bukovina, Halič a Dalmácia*
- 2) **Zalitavsko** (Uhorsko) – skladalo sa z: *užšie Uhorsko, Sedmohradsko, Chorvátsko-Slavonsko a Vojenská hranica*

Tieto dve krajiny spájali spoločný panovník a štátne záležitosti – zahraničná politika, obrana, mena, atď.. Takto vyšiel František Jozef I. v ústrety maďarskej menšine, z Uhorska urobil takmer samostatný štát.

Obnovilo sa štátoprávne postavenie Uhorska spreď r. 1848, reaktivovala sa *uhorská dvorská kancelária, miestodržiteľská rada, kráľovská kúria; ďalej municipiálna samospráva a komitátne zriadenie*. Maďarčina sa stala úradným jazykom, boli menovaní noví členovia rakúskeho kabinetu a noví župani. Dočasne malo fungovať súdnictvo z éry neoabsolutizmu, začiatkom r. 1862 bola obnovená činnosť starých uhorských súdnych inštatncií, kúrií a sedrií.

Vo voľbách do uhorského snemu v r. 1861 zvíťazila Deákova a Telekiho strana – poslanci oddaní požiadavkam z r. 1848 – 1849. Tí odmietli februárovú ústavu aj diplom a pridržovali sa marcových zákonov, keď odmietli účasť na ríšskej rade vo Viedni, v auguste bol snem rozpustený.

Obnovené župy boli nespokojné s podmienkami, kt. stanovil Októbrový diplom a búrili sa, **vyvrcholilo to v druhej polovici r. 1861 zákazom municipiálnych** výborov a pokračovalo **uvedením kráľovských komisárov do čela komitátov**. Súdnictvo prešlo do rúk vojenských súdov a celá správa sa sústreďovala do rúk miestodržiteľskej rady a dvorskej kancelárie.

→ komitáty stratili finančnú samostatnosť, ale reforma, kt. priniesla provizorium do štátnej správy sa minula účinkom, **komitáty sa nikdy nestali oporou režimu**

Po nástupe Belcrediho vlády (členom bol aj uhorský magnát Majláth) nastalo v Uhorsku obnovenie činnosti miestodržiteľskej rady, ale nastalo odstránenie provizória na úrovni komitátu (nastalo odstránenie viedenských úradníkov).

Obdobie samostatného Uhorska v r. 1860 – 1865 sa v podstate sústreďovalo len na otázku komitátnej organizácie, komitáty, kt. boli hlavnou oporou revolúcie sa opäť dostali do popredia politického boja.

V septembri 1865 sa konali voľby do uhorského snemu, suspendoval sa Februárový patent, na čo sa panovník vzdal teórie „straty práva“ a začal vyjednávať s Uhorskom na úrovni Pragmatickej sankcie – **takto sa otvorila cesta vyrovnaniu.**

Judexkuriálna konferencia

Októbrový diplom znamenal pre Uhorsko obnovenie práva a ústavy z r. 1848. Predtým sa však právo prispôbovalo kapitalistickým vzťahom a spôsobu výroby – unifikáciou rakúskeho práva patentom z 29. novembra 1852; preto napriek navráteniu revolučných pomerov sa úplne rakúske právo odstrániť nedalo, boli naň naviazané niektoré úrady a inštitúcie. Trebalo rozhodnúť čo bude platiť pre budúcnosť, aká bude kontinuita obnoveného uhorského práva a kt. rakúske predpisy budú recipované (napr. dolovať nemohol nik iní ako vlastník pozemku, to sa zmenilo a mohol aj nájomca, atď.).

Riešenie pripadlo **Judexkurálnej konferencii** zvolanej panovníkom po obnovení činnosti Sedmopanskej tabule, kt. **zasadala od 23. januára do 4. marca 1861**. Konferencia vypracovala **Dočasné právne pravidlá** – obsahovali najaktuálnejšie potreby právneho poriadku a mali sa stať rámcovým zákonom. Tieto **pravidlá prijala 22. júna** dolná a 1. júla horná snemovňa uznesením, 20. júla ich potvrdil panovník – odporúčali ju ako dočasnú výpomoc pre súdnictvo. Kúria **uznesením z 23. júla vyhlásila, že Dočasné právne pravidlá bude používať ako stálu smernicu do ďalšieho zákonného opatrenia.**

Dočasnými právnymi pravidlami sa zaistila kontinuita medzi uhorským právom a právom od r. 1860; **mali 8 systematických kapitol:**

- 1) všeobecné súkromné právo a civilný proces
- 2) trestný proces
- 3) zmenkové právo
- 4) konkurzné právo
- 5) obchodné právo
- 6) urbárske právo
- 7) banské právo
- 8) predpisy o advokácií a verejného notárstva

Správnym právom sa pravidlá nezaoberali. Okrem Dočasných pravidiel prijala konferencia aj **zásady**, kt. sa stali základom kapitalistického práva v Uhorsku, z nich vychádzala právna veda aj právna prax:

1. zásadne platí staré uhorské právo spred r. 1848
2. pri prevode nehnuteľností platia zásady rakúskeho občianskeho zákonníka
3. v platnosti ostáva rakúske pozemnoknižné právo (z r. 1852)
4. v platnosti ostáva rakúske právo banské – všeobecný banský zákonník (z. 1854) a obnovuje sa platnosť obchodných zákonov – zák. čl. 15 – 20/1840 (r. 1864 sa ale recipovali predpisy nemeckého obchodného zákona obchodných firiem a rakúske predpisy o zmenkových súdoch a firemnom registri)

Zásady prispôsobenia súkromného práva

Nemajú len recepčnú povahu, ale aj materiálnu – upravujú niektoré inštitúcie celkom znova. Veľkostatkári boli za zachovanie kapitalizmu, preto tu bola povinnosť zabezpečiť úvery schopnosť nehnuteľného majetku, ale zároveň vytvoriť možnosť držať majetok v rukách aristokracie → zachoval sa rakúsky **system pozemkových kníh** a rakúske predpisy o prevode a nadobúdaní nehnuteľností. Konferencia ale obnovila feudálne normy v rodinnom a dedičskom práve, aby sa konzervovali veľké majetky aristokratických rodín – bola zachovaná inštitúcia fideikomisu a namiesto odstránenia aviticity bola vytvorená synonymná inštitúcia vetvového majetku; rodinné právo platilo so všetkými stavovskými rozdielmi. Podobne sa upravilo aj banské právo – aj tu sa uplatnili záujmy podnikateľov, aby mohli voľne podnikat' a otvárať nové bane. Aj obchodné zákony boli obnovené, ale neskôr boli nové predpisy recipované z rakúskeho obchodného zákonníka.

Dočasná úprava trestného práva

Tu bola snaha maďarskej šľachtickej oligarchie nepripustiť dalekosiahle zmeny v trestnoprávnej oblasti. Pokrokový zákon bol navrhnutý r. 1843, ale nebol prijatý ani počas revolúcie, tak isto ho neschválila ani konferencia (kvôli jeho pokrokovosti) a preto **v platnosti ostali feudálne súdne praktiky s tým rozdielom, že sa odstránila nejednotnosť spôsobu trestania a trestov pre šľachticov a nešľachticov.**

Nedostatok noriem prekonala **súdna prax** tým, že **začala požívať učebnicu Tivadara Paulera** z r. 1864 a na súdoch na ňu odvolávali ako na zákon – táto učebnica vypočítavala feudálne trestné normy a **rozvádza základy trestov na základe:**

- a) rakúskeho trestného zákona (z r. 1852)
- b) nemeckej vedy trestného práva
- c) osnov trestného zákona z r. 1843

Takto táto učebnica získala relevanciu obyčajového práva.

Slovenské národnooslobodzovacie hnutie za provizória

Slovenský národný vývoj prebiehal v podmienkach pripravených viedenskou vládou, na kt. orientácia sa v revolučných rokoch nevyplatila. V priebehu absolutizmu sa do nemilosti dostali Štúr a Hurban, pod policajným dozorom im bola znemožnená národná činnosť a agitácia ľudí. Ich plány stroskotali, ale všeobecne medzi Slovákami prevládal pocit sklamanie z politiky Viedne. Štúr a ostatní preto rezignovali na federalizmus; ich zúfalstvo bolo však obrovské – Štúr označil spojenie s Viedňou v r. 1849 za osudovú chybu, z tejto depresie vychádza aj jeho dielo Slovanstvo a svet budúcnosti, kde má hlavný tón hľadanie východiska vo veľkej slovanskej ríši, kt. mala vzniknúť na troskách Habsburskej ríše. Neoabsolutizmus sa líšil od maďarských hegemonistických snáh, Rakúšania presadzovali vlastné záujmy tak isto proti maďarskému tlaku. Po páde Bacha sa rýchlo zjednotili národnooslobodzovacie hnutia, toto urýchlo ešte vyhlásenie cisára, že bude rešpektovať záujmy národností v r. 1859.

V tomto období sa prihlásil **Andrej Radlinský**, kt. **zozbieral podpisy pre petíciu na zavedenie slovenčiny ako úradného a vyučovacieho jazyka** v slovenských stoliaciach. **Hurban vypracoval memorandum**, kt. okrem školských a jazykových požiadaviek obsahovalo aj nesplnené slovenské požiadavky z r. 1848 – štátoprávne vyčlenenie Slovenska spod Uhorska. Nádeje Slovákov posilnilo nariadenie cisára, kt. pripúšťalo používať slovenčinu popri nemčine a maďarčine v úradoch a na súdoch v 23 uhorských župách z júla 1860.

Časť slovenských politikov sa snažila zbližiť s maďarskou liberálnou šľachtou na čele s **Jánom Palárikom**, snažil sa o obnovenie marcovej ústavy.

Prelomové udalosti priniesli rozmach slovenského národného hnutia, ku kt. navyše prispel **Štefan Marko Daxner**, kt. odmietol maďarskú koncepciu jednonárodného štátu a názory maďarských liberálov; chcel aby sa ústavným zákonom potvrdila národná zvrchovanosť uhorských národov a teritórium, kde by tieto národy žili ako celky. Tento zákon mal vypracovať snem, ale Slováci vtedy nemali poslancov v sneme, preto sa **rozhodli zvolať celonárodné zhromaždenie**, kt. by schválilo národný program, ten vypracoval Daxner. Toto zhromaždenie sa zišlo **6. – 7. júna 1861 v Turčianskom Martine ako celonárodné zhromaždenie popredných predstaviteľov národného hnutia** o možnostiach ako uplatniť národné požiadavky (každá obec tam mala svojich delegátov) – výsledkom bol dokument **Memorandum slovenského národa**, kt. vyjadroval základné národné požiadavky a bol bezpochyby národným programom (osnovateľom bol slovenský právnik Daxner).

Podstatu memoranda tvorili **požiadavky jazykového a národného uznania samobytnosti slovenského národa a uznanie rovnoprávnosti slovenského jazyka**, kt. by mala byť zabezpečená aj legislatívne. Vychádzalo z tézy, že Slováci sú starým autochtónnym národom a že 1000 rokov od začlenenia do Uhorského štátu sa spoluzúčastňovali na jeho hosp. prosperite aj obrane; preto mali štátne listiny uznať slovenčinu a národnú suverenitu na historickom území pod názvom **Hornouhorské slovenské Okolie**, to bol nový aspekt

národných programov – vymedzenie územia (dištriktu alebo vidiek) pre slovenský národ. Zároveň vyhlasovalo, že sa nejedná o separovanie od Maďarov ani o ohrozenie jednoty krajiny (zdôrazňovali sa neseperatistické tendencie, išlo skôr o formu autonómie). Na území Okolia sa majú úrady obsadzovať Slováckmi, majú sa povoliť národné spolky, národná tlač a riadenie školských záležitostí má pripadnúť do rúk Slováckom; tiež na univerzite v Budapešti sa má zriadiť katedra slovenského jazyka a literatúry a mala, byť zriadená osobitná právnická akadémia pre vznik slovenskej inteligencie – tzv. vyššie právnické stredné školy, neboli to univerzity, bolo to bez titulu, skôr na výchovu nižších úradníkov. Myšlienka Okolia nemala v memorande jasné štátoprávo-administratívne atribúty, tie sa dokončili až v neskoršej formulácii.

Memorandum slovenského národa znamená návrat národného hnutia na uhorskú pôdu a je zároveň vrcholom slovenských politických úsilí pred prvou svetovou vojnou. **Slováci ale nemali prostriedky na presadenie programu v uhorskom sneme, Viedni ani zahraničí.** Memorandum odovzdala uhorskému snemu osemčlenná delegácia, proti memorandu sa postavila maďarská komitátna šľachta demonštráciami, ale mimotoho bol snem rozpustený a tak vo veci aj tak nemohol konať. Národovci sa preto rozhodli podať memorandum panovníkovi. **12. decembra 1861 predložila delegácia na čele so Štefanom Moysesom Memorandum slovenského národa panovníkovi.**

- vo Viedenskom memorande sa zdôrazňovali neseperatistické tendencie a princíp historického práva (Maďari nemôžu mať menej práv ako Slováci); tiež sa odvolávalo na vyhlásenie cisára o rešpektovaní práv národností; niektorí sa dokonca odvolávali na Tripartitum (Moyes), v kt. je stanované, že panovník môže udeliť osobitné privilégium pre národnosť → nič nebolo nelogické

Dokument bol už prepracovaný a doplnený o obsahly návrh pre slovenské Okolie, vymedzil jeho štátoprávne postavenie aj vnútornú organizáciu – tento program sa nazýval už **Viedenské memorandum** a zakladal si tak na dvoch základných požiadavkách:

1. uznať svojbytnosť slovenského národa
2. vyčleniť v rámci Uhorska slovenské Okolie

Slovenské Okolie sa malo skladať zo 16 okresov (zavrholo sa župné rozdelenie), teritoriálne podobne dnešku ale nebol tam napr. zahrnutý Zemplín. Okolie malo mať svoj vlastný zastupiteľský orgán – **slovenský** (národný alebo provinčný) **snem so sídlom v Bystrici**, kt. mal rozsiahlu právomoc v rámci krajinskej legislatívy, mal schváliť aj vlastný rozpočet alebo určovať kvótu daní, mal rozhodovať o poľnohosp., org. verejných prác, literárnych spolkoch a inštitúciách, školstve; vydával vlastné návrhy zákonov pre Uhorsko a mal právo pripomienkovať zákony Uhorska, tiež mu mala pripadnúť aj správa erárneho majetku na Slovensku; mal 90 poslancov:

- a) 30 boli menovaní (cirkevní hodnostári, úradníci)
- b) 60 boli volení – na každých 30 000 obyvateľov spadal 1 poslanec

Snem sa schádzal raz ročne.

Výkonným org. mal byť **štátny** (snemový) **výbor**, kt. mal viesť aj agendu snemu, udržiavať styky s vládou, snemom, miestodržiteľstvom, ale aj obecnými zastupiteľstvami. Skladal sa z predsedu a 4 členov. Predseda bol volení zo 4 kandidátov, kt. navrhoval panovník.

Predseda slovenského snemu mal mať aj funkciu prednostu politickej správy miestodržiteľstvu. Komitáty mali byť nahradené **okresnými správami** na čele s okresnými náčelníkmi, kt. by menoval panovník.

Okolie malo mať aj vlastné súdnictvo, kt. organizáciu mali tvoriť:

- 1) **obecné súdy** – ako najnižší stupeň, zostavený z predstaviteľov obcí
- 2) **okresné súdy** – boli prvou inštanciou, predsedom mal byť okresný náčelník alebo jeho zástupca
- 3) **vrchný súd** – bol zriadený pre celé okolie

Panovníkovi sa vyhradilo právo zriadiť **súdny dvor**, kt. rozhodoval v najvyššej inštancii. Pri rozhodovaní súdov sa mala používať slovenčina, pri styku s centrálnymi uhorskými orgánmi maďarčina a rozhodovalo sa výlučne podľa uhorského práva.

*Požiadavky memoranda boli podobné situácií Sedmohradska, kt. bolo dočasne vyčlenené Októbrovým diplom z Uhorskej koruny a pričlenené k neuhorským častiam monarchie. Panovník posunul memorandum ríšskemu snemu a ďalej do centrálnych orgánov, aby zaujali stanovisko. Potom **bolo ďalej posunuté uhorskému kancelárovi a miestodržiteľovi, kt. ho prehlásili za protiústavné a obvinili predstaviteľov zo separatistických tendencií.** Hlavným odporcom ostala maďarská komitátna šľachta.*

V období provizória sa uskutočnilo niekoľko ústupkov – v oblasti školstva bolo založené popri slovenskom biskupskom gymnáziu v Banskej Bystrici aj **nové slovenské gymnázium v Revúcej** (v r. 1862), ku kt. sa r. 1867 pridalo ďalšie v Martine. Slovenčina sa tolerovala aj na gymnáziách v Prešove, Levoči, Nitre, Banskej Štiavnici, Skalici a Trenčíne.

4. augusta 1863 bola v Martine založená **Matica Slovenská ako vrcholná národná, kultúrna a vedecká inštitúcia**, kt. sa stala oporou národného hnutia. Matica slovenská sa stáva akousi kultúrnou a ľudovými výchovnou inštitúciou; prejavovala sa ako národnopolitický orgán; nahradzovala aj funkcie neexistujúcich slovenských národnostných a administratívno-právnych inštitúcií – dochádza k tomu, že bola nakoniec v r. 1875 rozpustená s obviňovaním z panslavizmu. Stanovy mala matica schválené už v r. 1862 a podľa nich mala byť a bola inštitúciou, kt. mala napomáhať vo vzťahu k slovenskému národu, vzdelanosti, podporou literatúry, umenia, atď.. Predsedom sa stal **Štefan Moyses** z „poštúrovskej generácie“ (generácia 60. rokov). Prvé valné zhromaždenie, 4. augusta 1863, bolo označované ako prvý stupeň uznania a uzákonnenia samobytnosti slovenského národa. *Pôvodným sídlom nemal byť Turčiansky sv. Martin, ale mesto Brezno; tam bol ale proti tunajší slúžbovský úrad (zásah maďarských orgánov).*

Memoranda sa ale nestretli s úspechom, no ale znamenali **nový impulz slovenskému národnému hnutiu** počas prípravy vyrovnia.

Sytém dualistickej monarchie

Začiatkom 60. rokov 19. st. nastala v monarchii veľmi zlá situácia, po porážke talianskymi oslobodzovacími vojskami **sa objavil vážny súper – Prusko**, vedené Bismarckom prevzalo iniciatívu zjednotenie Nemecka. V takejto situácii Rakúšanovia potrebovali aj podporu najsilnejšej zložky ríše – maďarských vládnúcich kruhov. Konštitučné zákony však Maďari neuznávali a Deák v sneme svojej strany vyhlásil, že uhorský snem je ochotný prispôbiť svoje zákony záujmom Rakúšanov, ak cisár odvolá svoje protiústavné nariadenia. Na to cisár odvolal Schmerlinga (zástancu jednotnej monarchie) z pozície predsedu ríšskej vlády a vydal povolenie **zvolať uhorský snem v r. 1865**; naznačovalo to ochotu dohodnúť sa.

Panovník suspendoval konštitučné zákony a na uhorskom sneme 14. decembra v maďarsky prednesenom prejave uznal formálnu platnosť zákonov z r. 1848, pričom východiskom sa mala stať Pragmatická sankcia – Uhorsku sa zabezpečila ústavná samostatnosť, ale zároveň bola proklamovaná nedeliteľnosť všetkých častí monarchie.

17. júna 1866 vypukla prusko-rakúska vojna, v kt. utrpelo Rakúsko katastrofálnu porážku v bitke pri Hradci Králové. To vyvolalo ďalšiu krízu a Viedeň sa preto rozhodla vyrovnáť s Maďarmi. **Začiatkom r. 1867** po odvolaní ministerského predsedu Richarda Belcrediho (odporcu jednostranného vyrovnania) **prijal cisár návrhy 67-člennej komisie a cisárskym reskriptom obnovil platnosť marcových zákonov 18. februára 1867.** Sedmohradsko spojil s Uhorskom a vymenoval novú uhorskú vládu na čele s grófom Júliusom Andrášim → takto vznikol **definitívny dualistický útvar.**

20. mája vo Viedni prerokúvala ríšska rada dohody s Uhorskom, v Uhorsku vyrovnanie kodifikoval **zák. čl. 12/1867** – s Rakúskom ho spájala osoba panovníka a tri spoločné ministerstvá, vojenstva, zahraničia a ministerstvo spoločných financií. Zákon o vyrovnaní bol spečatený korunovaciou Františka Jozefa za uhorského kráľa.

Do konca r. 1867 sa vyrovnanie doplnilo o **dohodu o tzv. hospodárskom vyrovnaní** – Rakúsko-Uhorsko malo mať spoločné *colné územie, jednotnú menu, štátnu banku a voľný vnútorný obchod*. Všetky ostatné veci spravovali štáty samostatne, prost. snemu a vlády.

Súčasne zasadalo aj rakúske národné zhromaždenie, kt. prijalo konformné zákony o zriadení parlamentnej monarchie a zodpovednej vlády ako aj zákony o spoločných veciach. Rakúska ríšska rada schválila vyrovnanie v podobe základného zákona 146/1867 r.z., kt. sa stal súčasťou novej ústavy (decembrovej), kt. panovník podpísal 21. decembra pre predlitavskú časť ríše. Takto bol **oficiálny názov ríše bol Rakúsko-Uhorsko** (Predlitavsko a Zalitavsko).

Vyrovnanie malo ale za následok, že v Zalitavsku sa pánmi politického života stali maďarské vládnuce kruhy – to im umožnilo pretvorenie Uhorska na jednonárodný štát bez väčších problémov. K Uhorsku bolo pripojené Sedmohradsko, srbská Vojvodina a časť bývalej Vojenskej hranice; Chorvátsko-Slavónsko získalo pomerne širokú autonómiu po chorvátsko-maďarsko vyrovnaní r. 1868. Najväčší rozdiel bol v politickom živote, v Rakúsku bol omnoho liberálnejší a demokratickejší ako v Uhorsku, kde si šľachta uzurpovala množstvo výhod.

Obsah vyrovnania

Vyrovnanie obsahovalo v podstate **3 zložky**:

- 1) štátoprávnu
- 2) ekonomickú
- 3) finančnú

V rámci týchto zložiek boli určené *spoločné orgány, pomerné kvóty pre prispievanie do spoločných záležitostí, dohodnuté obchodné a colné zmluvy*. Zvyšok činností vykonávali krajiny samostatne. Vyrovnanie zvýraznilo vplyv a postavenie panovníka, v rámci štátu mal veľký vplyv, aj navonok mal funkciu reprezentanta krajiny. Zákonný čl. 3 *potvrdil demisiu Ferdinanda V., zrušil funkciu palatína a kráľovského mietodržiteľa; panovník dokonca mohol snem rozpustiť aj pred schválením rozpočtu, ale musel ho potom znova zvolať, aby sa schválil do konca bežného roka*.

Zák. čl. 12/1867 upravil vzťahy medzi Rakúskom a Uhorskom – **okrem spoločných vecí platili ustanovenia marcových zákonov**. Panovník sa stal hlavným reprezentantom ríše, dynastických ambícií sa panovník nemienil vzdať; taktiež sa podporili záujmy niektorých šľachticov – vyrovnaním sa podporilo prežívanie feudálnych prvkov a prenikanie liberalizmu.

Spoločné veci boli tri ministerstvá boli **ministerstvo zahraničných vecí, ministerstvo vojny a ministerstvo financií**; všetky úrady, kt. podliehali niektorému z týchto rezortov boli od r. 1889 označované ako „c. a k.“. Spoločnou platformou vyrovnania bolo vzájomné uznanie, že podľa **Pragmatickej sankcie**, Rakúsko a Uhorsko bolo nedeliteľnou jednotkou → zahraničné vzťahy, ochrana a financie musia byť spoločné. **Rakúsko a Uhorsko tvorili samostatné celky spojené do reálnej únie**:

1. **Spoločné ministerstvo zahraničných vecí** podliehalo ústavnej kontrole prostredníctvom delegácií, ale rozhodovanie o medzinárodných vzťahoch bolo v podstate v rukách panovníka.
2. **Armáda** bola druhou sférou súštátia, bolo rozhodnuté, že rakúsko-uhorský štát prevezme cisársku armádu s čo najmenšími zmenami, národné zhromaždenie regulovalo veľkosť vojska, dĺžku prezenčnej služby, ale velenie armády a jej vnútorná organizácia spadala do rúk panovníka. Popri spoločnej armáde sa v Uhorsku organizovala aj **domobrana** (honvédség) podobne ako v Rakúsku (Landwehr).
3. **Finančné záležitosti** boli vymedzené dosť úzko a formálne, spoločný minister spravoval len finančné prostriedky určené pre spoločnú armádu a zahraničné vzťahy. Spoločné **náklady sa hradili pomerom 70:30** pre Rakúsko, zmenil sa dohodou v r. 1907 na 66,6:34,4. Na stanovenie rozpočtu vysielali národné zhromaždenia 60-členné delegácie, kt. zasadali ročne striadavo v hl. mestách krajín, ale stýkali sa len písomne. Medzi oboma časťami **bol uzavretý obchodný a colný spolok na desať rokov, ale bol v ďalších desaťročných intervaloch obnovovaný**. Spoločná bola aj ceduľová banka a mena.

Takto sa dajú ešte spoločné veci rozdeliť na dve skupiny:

1. na základe Pragmatickej sankcie (panovník a ministerstvá)
2. veci spoločného záujmu (clo, obchod).

Z vyrovnania vyplývali tiež **pasíva** – 23,8% pre Uhorsko, 76,2% pre Rakúsko (dlhy, deficity, atď.). Demokratický charakter marcovej ústavy bol zachovaný, org. a právomoc župných a mestských municípií sa nezmenila. Ale pre Slovákov a ostatné nemaďarské národnosti to znamenalo koniec akýchkoľvek autonomistických úprav do budúcnosti; maďarské vládnúce kruhy sa snažili akýmikoľvek prostriedkami dosiahnuť jednotný maďarský národ v Uhorsku.

Orgány štátnej moci

Bachov absolutizmus rozbil starý uhorský štátny aparát, ale vyrovnanie ponechalo Uhorsku voľné ruky v budovaní nového – maďarského národného aparátu. Uhorský zastupiteľský systém mal však veľmi málo spoločného s demokratizmom, na čele výkonnej moci bol uhorský kráľ, kt. ju však vykonával prost. zástupcov – uhorského kráľovského ministerstva a chorvátskeho bána. Spoloční ministri netvorili osobitnú vládu, ich uznesenia nemali inštitucionálny charakter a ich zasadania mali formu porád; boli zodpovední delegáciám uhorského a rakúskeho parlamentu, ale v praxi len panovníkovi.

1) **Panovník:**

1. Ústavné práva mu zabezpečovali skoro moc absolútneho monarchu, **nikomu nebol zodpovedný a nemohol byť detronizovaný**, okrem výkonu spoločných vecí mu patrilo aj *právo prijímať a vyslať vyslancov, vypovedať vojnu, uzavrieť mier, mal vrchné velenie armády za kontrasignácie spoločných ministrov a aj v oblasti výkonu štátnej moci mu ostali významné práva*.
2. V oblasti zákonodarnej **mal iniciatívne právo** – vláda mohla predkladať parlamentu len také návrhy zákonov, kt. boli dopredu schválené kráľom. Tiež len panovník **mohol zvoliť, odročiť alebo predčasne rozpustiť parlament**.
3. V oblasti justície – **panovník menoval všetkých sudcov**, štátnych zástupcov a verejných notárov; v jeho mene sa vynášali rozsudky a **mal právo amnestovať všetky tresty**.

Kráľovská rodina mala osobitné postavenie, plnoleté arcikniežatá boli členovia homej snemovne a **celá rodina používala plnú súdnu exempciu**. Kráľovná bola tiež korunovaná a tiež sa zúčastňovala na štátnej moci.

- 2) **Parlament bol dvojkomorový** **Krajinský snem**, popri panovníkovi a vláde bol tretí najvyšší štátny orgán v Uhorsku. Plnil teoretickú úlohu del'by moci, *spolu s panovníkom sa zúčastňoval na zákonodarstve, povoľoval rozpočet, schvaľoval záverečné účty a horná snemovňa vykonávala jurisdikciu ministrov a vysokých súdnych úradníkov*. Krajinský snem sa skladal z:
 - a) **horná snemovňa** – vznikla na zák. zákonného čl. 1/1608 a v podstate sa nezmenila ani zák. čl. 4/1848, **pozostávala z dedičných členov**:

i. členovia kráľovskej rodiny

- ii. najbohatší aristokrati (mali majetok, kt. ročná pozemková daň bola aspoň 3000 zl.)
- iii. preláti katolíckej cirkvi
- iv. štátni a cirkevní hodnostári
- v. členovia grécko-orientálnych a protestantských cirkví
- vi. 50 členov menovaných kráľom
- vii. členovia volení chorvátsko-slavónskym parlamentom

Každý člen musel ovládať maďarčinu, dokopy mala asi 360 členov.

- b) **dolná snemovňa** – alebo **poslanecká snemovňa**, mala iniciatívne právo, kt. však v praxi nevykonávala; kontrolovala vládu a vyjadrením nedôvery ju mohla prinútiť odstúpiť; člen hornej snemovne mohol byť zároveň aj poslancom.

Zvolával ju kráľ a jej funkčné obdobie bol od r. 1886 predĺžené z troch na 5 rokov, pričom **zasadala ročne**.

Poslanec mal právo imunity v dvoch smeroch:

1. za konanie alebo prejav pri výkone mandátu ho mohla volať na zodpovednosť len snemovňa – imunita v užšom slova zmysle
2. za ostatné činy bolo možné proti poslancovi začať konanie iba po predchádzajúcom súhlase snemovne (inviolabilita), výnimočne s dodatočným súhlasom – napr. ak pristihli poslanca pri čine

Volebné právo do poslaneckej snemovne upravoval zák. čl. 5/1848, ostávali v platnosti majetkové a vzdelanostné cenzy; voľby boli verejné (pri žandárskej asistencii) a aktívne volebné právo mali len muži od 20 rokov, pasívne muži od 24 rokov zapísaní do zoznamu voličov ak ovládali maďarčinu slovom a písmom a nestratili toto právo trestným rozsudkom. Poslanci sa volili v 48 kráľovských mestách, okresoch a župách. Voľby ovplyvňovalo najmä to, že predseda komisie mohol voličovi klásť otázky, **kandidát musel dosiahnuť absolútnu väčšinu hlasov** pričom hlasy odstupujúceho kandidáta sa počítali k dobru protivníka.

Predseda snemovne sa volil na celý parlamentný cyklus, ostatní funkcionári na 1 rok; snemovňa si volila potrebné komisie na prerokovanie návrhov zákona. Poslanec nesmel svoj prejav čítať, ale nikto ho nesmel prerušiť alebo vyrušovať.

Parlament ostal ale podradným orgánom štátnej moci, skutočnú štátnu moc vykonávala vláda.

Ministri sa mali zúčastňovať na zasadnutiach snemovne, spoločné zasadania boli len pri korunovácii kráľa. Dolná snemovňa udržovala písomný styk s hornou snemovňou prost. svojich predsedov.

- 3) **Vláda** – alebo **uhorské kráľovské ministerstvo**, ministrov menoval panovník bez žiadného vplyvu parlamentu, ministerskeho predsedu priamo menoval a odvolával, ostatných ministrov na jeho návrh; spočiatku sa kráľovské ministerstvo členilo na

odborníci alebo sekcie, na kt. čele stáli ministri, tie sa neskôr premenovali na ministerstvá, **bolo ich 9**: *minister pri osobe panovníka, vnútra, financií, obchodu, poľnohospodárstva, náboženského kultu a školstva, spravodlivosti, obrany a chorvátsko-slavónsky minister bez kresla*

Predsedom vlády bol **uhorský ministerský predseda**, ale panovník mohol kedykoľvek prísť na zasadnutie vlády a predsedáť mu. Politická zodpovednosť ministrov krajinskému snemu nebola právne fixovaná – odstránenie ministra sa parlament vynútil tým, že neodhlasoval taký návrh, pre kt. bol potrebný jeho súhlas; za porušenie svojich povinností pri výkone funkcie ministrov súdila 12-členná komisia hornej snemovne; ich zodpovednosť kráľovi spočívala v tom, že ich mohol odvolať.

- 4) **Najvyšší účtovný a kontrolný dvor** – bol zriadený čl. 18/1870 a *kontroloval štátne príjmy a výdavky, správu štátneho majetku, štátneho dlhu a štátne účtovníctvo*; jeho kontrola bola samostatná, nebol podriadený ani vláde; predsedu menoval panovník na návrh ministerského predsedu; tento dvor preskúmaval hosp. so štátnym majetkom a zostavoval ročnú uzávierku, bilanciú št. majetku, atď.. Prezident bol zodpovedný za každé opomenutie alebo protizákonné konanie, kt. sa dopustil sám alebo nejaká iná zložka dvora.

Miestna samospráva

Samospráva nadväzovala na starú uhorskú sústavu – **municipiálne zriadenie**, čiže župy a slobodné kráľovské mestá. Po Októbrovom diplome sa obnovili župy pred revolúcie, po vyrovnaní ale nastala snaha vybudovať centralizovaný aparátburžoázneho typu, samosprávne celky si však zachovali zvyšky feudálnej organizácie. Tieto municipia sa obnovili v marci 1867 a ich vzťah a zodpovednosť k vláde obsahovala vládna úprava z 10. apríla 1867. Reforma župnej a mestskej správy sa uskutočnila na zák. **municipiálneho zákona**, zák. čl. **42/1870**, pod kt. je municipium župa alebo mesto, kt. nepatrí do župnej právomoci – sú to stredostupňové org. verejnosprávneho aparátu pôvodne v samosprávnej forme pochádzajúce ešte z feudalizmu. Charakter municipiálnych miest stratili na zák. zákonného čl. 20/1876 niekdajšie tavernikálne, personálistové a banské mestá (Bardejov, Banská Bystrica, Kremnica, Prešov, ...), a **municipiálnymi mestami sa stali len Bratislava, Komárno, Košice a Banská Štiavnica** – pôvodne to boli slobodné kráľovské mestá. Zák. čl. 33/1876 zrušil autonómne postavenie niektorých oblastí (16 spišských miest začlenil do spišskej župy).

Hlavné úlohy municipia:

- a) výkon samosprávy
- b) sprostredkovanie štátnej administratívy
- c) ďalšie záležitosti verejného záujmu

Municipium malo na svojom územnom obvode uskutočňovať celoštátne zákony a nariadenia týkajúce sa municipia. Okrem práva podávať petície na snem v politických záležitostiach mohli samostatne rozhodovať o svojich vnútorných veciach – **vydávať štatúty**; to umožňovalo zaoberať sa politickými otázkami nad rámec jeho samosprávy.

Na čele župy a kráľovských miest stál **hlavný župan**, kt. menoval a odvolával kráľ na návrh ministra vnútra. Župan bol predstaviteľom výkonnej moci, dozeral na samosprávu a staral sa aj o výkon štátnej správy sprostredkovanou jej orgánmi. **Skutočným vedúcim administratívy bol naďalej podžupan alebo mešťanosta** (v municipálnom meste to isté ako podžupan v župe); ostatných úradníkov volil municipiálny výbor na 5 rokov, ten plnil svojim valným zhromaždením úlohy samosprávy a usmerňoval úradnícky aparát. Polovicu municipiálneho výboru tvorili **virilisti** – poplatníci, kt. platili najvyššiu daň na území municipia; pri voľbe zvyšných členov volených na 6 rokov platil majetkový cenzus.

Medzi ďalšie org. municipia patrili:

- a) **stály výbor** – pripravoval prerokovanie dôležitých záležitostí pre valné zhromaždenie
- b) **ústavný výbor** – vystupoval pri administrovaní posledných volieb
- c) **disciplinárny výbor** – vyšetrovanie v disciplinárnych záležitostiach
- d) **dožadovacia stolica** – kontrolné úlohy, predsedal jej hlavný župan
- e) **iné odborné komisie** – podradné úlohy
- f) **verejnosprávny výbor** – mal za úlohu zabezpečiť spoluprácu medzi samosprávou a štátnou správou
- g) **administratívny výbor** – koordinoval a kontroloval výkon vládnych nariadení

Virilizmus zabezpečoval privilegované postavenie majetných, na tomto princípe bol postavený aj **obecný zákon**, zák. čl. **18/1871**, prost. kt. sa recipovala inštitúcia domovského práva z rakúskeho práva. Centralizačné tendencie vyvrcholili koncom 19. st. – **r. 1886 sa prijal nový municipiálny zákon** (21/1886) a **obecný zákon** (22/1886), kt. zrušili predchádzajúce zákony, rozšíril vplyv ústrednej vlády v župách a mestách a obmedzila sa právomoc municipiálnej samosprávy – **rozšírila sa kontrolná právomoc ministra vnútra, možnosti jeho zásahu** do municipiálneho rozpočtu a jeho schvaľovania, tvorby a pratváraní štatútov.

Podľa zákona 21/1886 (nie je to novela, ale rekodifikácia) boli **municipiálne org.** tieto:

- 1) **municipiálny výbor** – bol zastupiteľským orgánom, kt. predseda bol hlavný župan (mešťanosta)
- 2) **stály výbor** (v meste mestská rada) – bol výkonným org. municipiálneho výboru
- 3) **hlavný župan** – bol zástupcom vlády s politickou funkciou, rozšírili sa jeho pôvodné právomoci
- 4) **úradníci župy** – ústrední úradníci župy boli ďalej:
 - a) **podžupan** – mal najdôležitejšiu výkonnú funkciu v župe, bol prvý volený úradník župy, prednosta úradníctva a vykonával nariadenia a uznesenia municipiálneho výboru
 - b) **hlavný notár** – bol zákonným zástupcom podžupana; notári viedli zápisnice municipiálneho výboru, administratívneho výboru, a odborných komisií, tiež koncipovali uznesenia, atď.
 - c) **hlavný fiškal** – spolu so svojimi zástupcami boli právnymi poradcami municipia

- d) *predseda a prisediaci sirotskej stolice, hlavný lekár, pokladník, kontrolór, archivár, zverolekár, hlavný účtovník*
- 5) **vonkajší úradníci okresu**: hlavný slúžny, slúžny, okresný lekár, zverolekár, účtovník
- 6) **orgány kráľovského mesta** – municipiálne mestá boli pôvodne kráľovské, na zák. zák. čl. 42/1870, neskoršie zák. čl. 20/1876 podstatne zúžil ich počet; org. boli:
- a) **mešťanosta** – vykonával bežnú agendu, predsedal mestskej rade, vykonával zákony a nariadenia, prijímal a prepúšťal zamestnancov a vystupoval v mene mestskej rady
- b) **mestská rada** – bola výkonným org. mestského municipiálneho výboru v oblasti štátnej správy a samosprávy, súčasne bol aj samostatnou administratívnou vrchnosťou; pozostávala z mešťanostu, policajného kapitána, mestských radcov, hlavného notára a hlavného fiškála

Na Slovensku bolo 15 zo 63 žúp: *Abauj – Turňa, Orava, Tekov, Gemer – Malohont, Hont, Komárno, Liptov, Zvolen, Novohrad, Nitra, Bratislava, Šariš, Spiš, Trenčín a Turiec.*

Slobodné kráľovské mestá

Slobodné kráľovské mestá na rozdiel od žúp **vykonávali aj obecnú agendu**, spravovali vlastné ústavy, zriaďovali zárobkové podniky a disponovali dôchodkom z mestských práv (mýtné právo, právo trhu). Tiež mali vo svojej org. aj mestský daňový úrad, okrem toho vyrubovania a administrovania poplatkov vybavoval aj manipuláciu štátnych daní aj na najnižšom stupni.

Zloženie, povinnosti a práva mestského aparátu určoval organizačný štatút mesta, **mestský policajný kapitán** mal špeciálne postavenie – bol veliteľ donucovacieho aparátu (mestskej polície), mal vlastný úrad, kt. vybavoval okrem bezpečnostnej aj iné dôležité úseky mestskej správnej agendy.

Služnovské okresy a mestá

Župné municipia sa delili na služnovské okresy, ich počet bol rôzny. Na čele okresu stál **hlavný slúžny** (ďalej slúžny, ten bol na čele obvodu – časť okresu) – volený vonkajší úradník župy, **jeho právomoc bola všeobecná a široká** (nebola presne vymedzená), rozprestierala sa na všetky oblasti života v okrese.

Na úrovni okresov boli aj mestá so zriadeným magistrátom – **na zák. zákonného článku 22/1886 sa mestá členili**:

- 1) **mestá so zriadeným magistrátom** – boli vyňaté z okresnej správy (ale mali akoby postavenie okresu), rozhodovali sami vo vlastných veciach a tvorili štatúty; mali zborové orgány – volený mestský zastupiteľský zbor a mestskú radu, kt. bola výkonným orgánom, úradníctvo tvorilo mestské predstavenstvo; **v zásadných otázkach podliehali župe**

- 2) **veľká obec** – tiež mali obecné zastupiteľstvo, ale výkonným org. bolo obecné predstavenstvo, pretože ***boli začlenené do okresu*** (boli akoby obvody) a podliehali kontrole slúžneho; vlastnú správnu agendu viedol volený obecný administratívny úradník – ***notár***
- 3) **malá obec** – mala tiež zastupiteľstvo a predstavenstvo ale celá podliehala slúžnemu (sú celé priamo podriadené)

Uhorská vláda považovala každú širšiu vrstvu obyvateľstva za potenciálne nebezpečenstvo a preto posilovala ústrednú moc – minister vnútra mohol rozpustiť každé obecné zastupiteľstvo, ak sa domnieval, že jeho účinkovania ohrozuje záujmy štátu. Tak isto aj municipia boli priamo podriadené ministrovi vnútra – mohol odvolávať županov, kt. mu boli priamo podriadení.

- najskôr municipium vykonávalo aj súdnu moc, ale modernizácia sa nedala zastaviť a preto sa oddelilo súdnictvo od miestnej správy (Uhorsko bol jeden z posledných štátov Európy, kde to trvalo tak dlho)

Uhorský kráľovský správny súd

Vyvoril ho zák. čl. 26/1896 so sídlom v hlavnom meste podľa francúzskeho vzoru, mal poskytovať ochranu proti svojvôli administratívnych orgánov v konečnej inštancii.

Organizácia súdov

Zák. čl. 4/1869 zaviedol zásadu oddelenia súdnictva od správy, čo malo vzbudiť dojem nezávislosti súdnictva od štátu; v skutočnosti išlo o výmenu stavovského súdnictva za buržoázne, to ale neuskutočnilo dôsledne. Priestupkové súdnictvo ostalo kompetencii policajných a správnych orgánov a zakladanie pozemkových malo na starosti súdy aj keď to bola skôr úloha administratívneho rázu. Stanovil *neodvolateľnosť sudcov, zákaz predkladať sudcom prípady bez dôvodou, zákaz inkompatibility sudcov, atď.*

Riadne súdy

Skutočne sa súdnictvo oddelilo od správy v župách (slúžnovských okresoch), slobodných kráľovských mestách, mestách so zriadeným magistrátom, na výsadných územiach a v obciach **zák. čl. 31 a 32/1871**, vznikla úplne nová súdna sústava:

- 1) **v prvej inštancii súdili:**
 - a) **kráľovské okresné súdy** – pre jeden okres alebo jedno mesto, rozhodoval samosudca
 - b) **kráľovské súdne stolice** – spravidla pre jednu župu, súdili v občianskych, trestných a niektorých pozemnokomunikačných sporoch v trojčlenných senátoch
 - zrušila trojinštančnosť a zaviedla dvojinštančnosť

2) odvolacie inštancie:

- a) **kráľovská súdna stolica** (sedria) – pre niektoré spory začaté na okresnom súde; mohla byť aj súdom druhého stupňa, ak rozhodovala v okrese (zmiešaný prvo- aj druhostupňový súd)
- b) **kráľovská tabuľa** – bola v Košiciach (pre sedriu Prešov, Košice, Levoča a Rimavská Sobota) a v Bratislave (pre Zlaté Moravce, Nitru, Bratislavu, Ružomberok, Trenčín); sedria v Banskej Bystrici podliehala Budapešti, a v Komárne tabuli v Győri
 - len druhostupňový
- c) **kráľovská kúria** – bol to najvyšší súd krajiny s 5-členným senátom

Osobitné súdy:

- a) **porotné súdy** – zriadil ich **zák. čl. 18/1848**, ale začali fungovať až v r. 1867 pri kráľovských tabuľách pre delikty spáchané tlačou; **zák. čl. 33/1897** zriadil poroty pri každej sedrii a 34/1897 rozšíril ich kompetenciu na prejednávanie najťažších zločinov – výmera trestu ale prislúcha senátu resp. sudcovi, porota rozhodovala len o vine a nevina; vláda mohla zastaviť pojednávanie sporu a prideliť ho inej porote (ich činnosť bola suspendovaná počas 1. svetovej vojny)
 - boli ustanovené podľa francúzskeho sporu
- b) **obchodný a zmenkový súd** – fungoval do konca 19. st., sídlo mal v Budapešti
- c) **burzový súd** – nebol štátnym orgánom, sídlil v Budapešti a skladal sa z dvoch rozhodcovských porotcov
- d) **súd dvorného maršálka** – zriadený zák. čl. 5/1909 pre civilné spory členov kráľovskej rodiny a jej zamestnancov
- e) **volebný súd** – veci súvisiace s voľbami
- f) **volený súd** (54/1868) – mohol sa zriadiť dohodou zmluvných strán, kt. sa predom podrobili jeho rozhodnutiu (volenými rozhodcami)
- g) **zmierčí (zmierovací) sudcovia** – rozhodovali v menších sporoch (do 50 zl.) v municipiálnych mestách, mestách so zriadeným magistrátom a v notárskych obvodoch

Kráľovské štátne zastupiteľstvá

Vytvorili spolu s prvoinštančnými súdmi na zák. zákonného čl. 33/1871 ako **inštitúcia kráľovského štátneho zastupiteľstva** – org., kt. zastupuje v justícii verejné záujmy štátu (prokuratúra). Predtým vystupoval ako verejný žalobca hlavný fiškál. Organizácia štátnych štátnych zastupiteľstiev:

- 1) **generálny (korunný) štátny zástupca** – menovaný panovníkom ku kráľovskej kúrii
- 2) **kráľovskí hlavní štátni zástupcovia** – menovaní ku kráľovským tabuľiam, tiež ich menuje panovník a sú podriadení generálnemu zástupcovi
- 3) **kráľovskí štátni zástupcovia** – pri kráľovských súdnych stolicách (sedrie), tiež aj on je menovaný panovníkom
- 4) **koncipient** (advokát) – zastával túto funkciu na okresnom súde
 - existovala prísna podriadenosť prokurátorov

Štátny zástupca bol zmocnencom ministra spravodlivosti – bol viazaný jeho pokynmi a nariadeniami v konkrétnej veci → aj tieto zastupiteľstvá boli pod kontrolou ministra spravodlivosti.

Parlamentarizmus, volebné práva a politické strany

Obdobie po vyrovnaní bolo najvlastnejším obdobím konštitucionalizmu v Rakúsko-Uhorsku, parlamentné inštitúcie aj celá predstava konštitucionalizmu boli už tak deformované, že sa vyznačovali nacionálnym útlakom a nerovnoprávnosťou širokých vrstiev. Uhorský parlamentarizmus (zo strany Slovenska) **nazvázval na právny stav z r. 1848**, boli vytvorené dve komory krajinského snemu (4 a 5/1848), pričom sa ale zachovali mnohé privilégiá šľachticov. Obe inštitúcie boli Slovákom vzdialené, nemohli ovplyvniť ich podstatu ani vývin a preto zaujímali negatívne stanovisko. Slováci nemohli vyjadriť nesúhlas so zákonodarnými aktami, pretože nemali v sneme dostatočné zastúpenie, **v období r. 1867 – 1900 mali Slováci v sneme len 1 poslanca**, kt. hájil ich záujmy (Viliam Paulíny-Tóth, v r. 1869 – 1872). Celý snem sa takto prejavoval – *v Uhorsku bolo koncom 19. st. 52% nemaďarského obyvateľstva, v poslaneckej snemovni však len 12% všetkých nemaďarských poslancov*.

Ďalším princípom konštitucionalizmu boli volebné práva – **požiadavka všeobecnosti volebného práva**. V r. 1869 sa konali voľby (na zák. čl. 5/1848), oprávnení voliči predstavovali 6,7% celého obyvateľstva; po reforme (33/1874) dokonca len 5,9%, na tieto počty nemal vplyv ani zák. čl. 15/1899, kt. zrušil obmedzenie volebných práv dlžníkov. Voľby boli verejné, v platnosti ostávali majetkové a vzdelanostné cenzy a ženy sa volieb nemohli zúčastniť. Koncom 19. st. silnel zápas za uzákonnenie všeobecného volebného práva, viedla ho sociálnodemokratická strana v Rakúsku aj Uhorsku → v Predlitavsku sa v r. 1907 podarilo uzákonniť zákon o všeobecnom volebnom práve, v Uhorsku sa to ale nepodarilo presadiť, reforma bola prijatá **až zák. čl. 14/1913** – tá rozširovala volebné práva, ale ponechala početné cenzy (znalosť maďarčiny, vzdelanostný cenzus) pre pasívne volebné právo; nad'alej ostali z volieb vylúčené masy robotníctva, roľníctva a ženy. Tajné voľby sa konali len v Budapešti a municipiálnych mestách a nová reforma ostala len na papieri kvôli vojne.

S parlamentarizmom súvisí aj **vznik politických strán**, v Uhorsku s k tomuto vzťahuje obdobie 40-tych rokov 19. st. – objavuje sa konzervatívny a liberálny smer. Počas revolúcie sa okolo Košuta sformovala radikálna skupina s republikánskym programom; počas neoabsolutizmu sa formovanie strán zastavilo a znovuobnovilo v súvislosti s voľbami v r. 1861. **Najväčší rozmach nastáva po vyrovnaní** – bol ale ovplyvnený prebiehajúcim zákonodarstvom a zásadou virilizmu. V období od r. 1861 do r. 1910 prebehlo 15 volieb (najprv každé tri roky, neskôr každých 5 rokov po reforme od r. 1887). Slovenské politické strany sa prikláňali k európskym trendom a reprezentovali liberálne a konzervatívne smery, **existovalo 18 slovenských politických strán do r. 1918**:

- 1) **Slovenská národná strana** – vznikla oficiálne na konferencii 6. júna 1871 a pôsobila až do rozpadu Rakúsko-Uhorska, **stala sa najvýznamnejšou politickou stranou** v Uhorsku, kt. sa sformovala na zák. Memoranda národa slovenského z r. 1861; jej

tlačovým org. boli Národné noviny; po neúspešných voľbách v r. 1881 nastúpila na volebnú pasivitu až do r. 1900 ako protest voči národnostnej politike

- 2) **Nová škola slovenská** (od r. 1872 Strana vyrovnania) – jej vznik sa viaže k založeniu tlačového orgánu Slovenské noviny, 2. januára v Budapešti; súvisí s pretváraním slovenskej národnej politickej scény – nová škola sa orientovala na Uhorsko a dorozumenie s Maďarmi, kým stará škola (memorandisti) bola proti; zúčastnila sa na prvých voľbách v r. 1869, zanikla v r. 1875
- 3) **Slovenská sociálnodemokratická strana** – bola to samostaná politická strana slovenského robotníctva a časti remeselníctva, v rámci Uhorska existovala len 1 rok (1905 – 1906), jej činnosť súvisí so Sociálnodemokratickou stranou Uhorska (od r. 1890), kde sa angažovali aj slovenskí robotníci – v Bratislave r. 1904 založili Ústredný a 1. októbra 1904 Slovenské robotnícke noviny, na protest voči nerešpektovaniu špecifických potrieb slovenského robotníctva
- 4) **Slovenská ľudová strana** – vznikla v súvislosti s procesom kryštalizácie slovenského katolíckeho prúdu, vtedy príslušníci Maďarskej katolíckej strany opustili jej rady pre nerešpektovanie potrieb Slovákov; poprvý raz sa táto strana proklamovala ako svojbytná v decembri 1905, organizačne sa ale nezriadila, nemala ani vlastné org., fungovala ako katolícke krídlo SNS; odčleniť sa rozhodli na porade 29. júla 1913 v Ziline – vtedy sa utvorila Slovenská ľudová strana s výkonným výborom na čele s Andrejom Hlinkom; jej tlačový org. boli Slovenské ľudové noviny

Vzťah štátu a cirkvi

Konkordát z r. 1855 bol r. 1870 zrušený pre Rakúsko a v Uhorsku ho tiež odmietli uznať, mnohé jeho dôsledky však platili naďalej aj za dualizmu (vyznávanie pápežskej normotvorby založenej na harmonickom práve). Uhorsko si osvojilo **konceptiu recipovaných a uznaných cirkví** – recipované boli rozvoprávne a mali to isté postavenie: *katolícka cirkev všetkých rítov, evanjelická reformná, evanjelická augsburského vyznania, grécko-východná, srbská, rumunská (pravoslávna), unitárska a židovské náboženské obce (do r. 1895)*; tieto cirkvi mohli napr. zakladať školy (najmä katolíci, v ich rukách bolo takmer celé školstvo na Slovensku) a podľa zákona mali zabezpečenú úhradu svojich cirkevných a školských potrieb zo štátnych prostriedkov. Podľa zákonného čl. 26/1893 si štátna školská správa zabezpečila širokú disciplinárnu právomoc nad cirkevnými školami, bolo možné prenasledovať každý nemaďarský národný prejav pri vyučovaní v školách disciplinárnymi trestami aj súdnym stíhaním.

Cirkevno-politický vývin sa ukončil **zák. čl. 43/1895 o slobodnom vyznaní náboženstva**, zdalo sa, že predstavoval skutočný pokrok, ale jeho ďalšie články znamenali, že **išlo len o ilúziu** – *ponechal v platnosti predpisy o recipovaných náboženstvách, ale schválenie novej konfesie sa malo odoprieť ak smerovalo proti štátnym a národným záujmom, tiež bol zákaz nové náboženstvá a náb. spoločnosti na národnostnom základe.*

Na prelome 19. st. nastali výraznejšie zmeny, platila kongrua (príjem duchovného od štátu) uzákonnená r. 1898, ale jej poskytovanie sa v istých prípadoch viazalo na znalosť maďarčiny (13/1909). Z medzinárodných dôvodov bol r. 1916 vyhlásený islam za zákonom uznané vierovyznanie.

Slovenské národné hnutie po rakúsko-maďarskom vyrovnaní

Slováci sa po vyrovnaní ocitli vo veľmi zlej situácii, ťažko mohli očakávať splnenie národných požiadaviek. Navyše **politický systém začal uskutočňovať silnú maďarizáciu na presadenie idey jednotného uhorského národného štátu**, kt. uznával len maďarský národ ako štátotvorný, ostatné národy boli lne národnosťami a členmi jedného a nedeliteľného maďarského národa → **len maďarský národ sa účastnil politického a štátneho života**.

- výnimku tvorili národy Chorvátska, Slavónska a Dalmácie, kt. boli uznané za osobitné národy v národnostnom zákone, ale toto postavenie upravilo aj predchádzajúce vyrovnanie

Ideu jednotného maďarského národa podčiaraol **národnostný zákon č. 44/1868**, ten sa ale nedodržiaval. Pri jeho odôvodňovaní sa použila **náuka o svätej korune**, kt. vznikla na obranu šľachty proti kráľovi za feudalizmu, ale vtedy ju použili Maďari – dovoľovala používať panovníkovi moc len spolu s národom (maďarská šľachta), čo bol v podstate národ maďarský (vtedy ale došlo zmenám v samotnom pojme „národ“ a jeho vysvetlení). Národnostný zákon vychádzal zo zásady, že **národnosťiam môžu byť povolené len také práva, kt. nenarúšajú štátnu jednotu** → štátny jazyk má byť výlučne maďarčina – to znamená, že sa mala používať v úradnom styku, popri nej však bolo dovoľené používanie iných jazykov (v župných výboroch, obciach, cirkvách a pri súdnych podaniach na nadriadené úrady) s tým, že si to vyžiada primeraná časť úradných zástupcov; v ľudovom školstve bola ponechaná slobodná voľba jazyka, na nižších a vyšších stredných školách vydržiavaných obcami alebo cirkvou rozhodoval o jazyku zakladateľ, pri štátnych minister školstva. Zákon dovoľoval národnosťiam zriaďovať vlastné kultúrne, osvetové a hosp. organizácie (spolky a inštitúcie), **priznával ale jazykové práva len jednotlivcom**, nie národnosťiam ako celkom.

Maďarizácia sa uskutočňovala v etapách a časom sa stupňovala – **v prvom období sa tlak voči Slovákom neprajavoval tak výrazne**. V r. 1866 – 1869 boli založené ďalšie dve slovenské gymnáziá a r. 1869 boli schválené stanovy dvoch významných spolkov – Spolok Sv. Vojteha a Živena (spolok slovenských žien), tie zakladali knižnice, nakladateľstvá a pod..

Nástupom Tiszovej vlády v r. 1875 natáva najťažšie obdobie národnostného útlaku.

1. Nastáva podpora takých spolkov, kt. pomáhajú upevňovať štátnosť a plnia odnárodňovacie úlohy – FMKE, DMKE a EMKE boli maďarské kultúrne spolky s pôsobnosťou pre Sedmohradsko a južné Uhorsko. Tieto spolky silneli a **6. apríla ministerstvo vnútra zavrelo** vrchonú slovenskú kultúrnu inštitúciu – **Maticu slovenskú**, zabavilo jej majetok a prideliilo ho kultúrnemu spolku pre maďarizačné účely.
2. Ďalším nástrojom maďarizácie boli štátne školy – **zák. čl. 18/1879 zaviedol povinné vyučovanie maďarčiny aj na ľudových školách**, cirkvám sa ponechalo naďalej vlastné školstvo. Zák. čl. 28/1876 už zakázal cirkevným školám subvencie a preto sa

ich počet v r. 1880 – 1890 znížil z 1200 na 566, takto sa ale udržiavala negramotnosť.
V r. 1874 – 1875 vláda postupne zrušila tri slovenské gymnáziá.

Po r. 1875 nemali Slováci ani jednu strednú školu, ale ani jednu meštiansku školu (deti vo veku 11 – 15 rokov). Počet maďarských ľudových škôl stúpol na 56%, 14% boli slovenské ľudové školy, zvyšok bol zmiešaný.

3. **Završením školskej politiky boli Apponyiho zákony** (čl. 26 a 27/1907), kt. požadovali, aby si žiak osvojil maďarský jazyk slovom aj písmom – minister školstva mohol nariadiť vyučovanie maďarčiny aj pre niekoľko žiakov a keď počet žiakov maďarskej materinskej reči dosiahol 20% všetkých zapísaných žiakov (alebo 20, ako počet), musela sa pre nich zriadiť maďarčina.
 1. **čl. 26 sa vzťahoval na štátne školy** – učiteľ v rámci štátnej školy bol povinný hájiť ideu jednonárodného Uhorska a musel propagovať maďarský jazyk, propagovať maďarskú kultúru; mohol túto ideu získať aj nemaďarský príslušník Uhorska, ale nesmel sa zapojiť do národného hnutia, nesmel prejavovať národné ctenie a ak to porušil tak nastali sankcie → Apponyiho zákon mal širokú škálu sankcií (aj trestnoprávne)
 2. **čl. 27 sa vzťahoval na obecné ľudové školy, ale aj cirkevné obecné školy** – ak existujú ľudové školy s nemaďarským vyučovacím jazykom, tak maďarčina sa mala vyučovať v takom rozsahu, aby žiaci si osvojili tak slovo aj písmo do konca štvrtej triedy; aj v týchto školách platil princíp prvého zákona a došlo to až tak ďaleko, že sa škola mohla zavrieť (to už bolo „niečo“ zavrieť cirkevnú školu platenú z cirkevných peňazí)

V r. 1909 bolo vydané nariadenie – **vyučovanie náboženstva sa muselo diať v maďarčine**. Vysoká cirkevná hierarchia v plnom rozsahu sa dala do služieb myšlienok jednotého národného štátu – evanjelická cirkev rozdelila svoje cirkevné dištrikty tak, aby v žiadnom nemali prevahu príslušníci slovenského národa; **nižšie kňazstvo bolo oporou slovenského národného povedomia**. Na základe nariadení sa mohli stať príjemcami výplát len spoľahliví úradníci (v r. 1910 – 98% úradníkov sa hlásilo k maďarskej národnosti; celkovo sa k maďarskej národnosti sa prihlásilo 400 000 Slovákov, 700 000 židov, 100 000 Rumunov – viac ako 2 000 000 ľudí sa pomaďarčilo). **Zák. čl. 4/1898 prikázal pomaďarčenie názvov miest a obcí.**

Protislovenská politika sa prejavovala aj tak, že úrady zakázali oslavy 100. výročia narodenia Jána Kollára. Reakciou bola **300-členná deputácia** pri príležitosti tzv. memorandového procesu r. 1894, kt. došla do Viedne, aby **odovzdala panovníkovi memorandum o utláčaní Rumunov v Uhorsku a národnostnej politike uhorskej vlády**. K zintenzívneniu spolupráce nemaďarských národov došlo v 90-tych rokoch – **4. augusta sa v Budapešti konal národnostný kongres**, na kt. sa zúčastnila početná slovenská deputácia predstaviteľov národného hnutia – spoločný program, kt. tvrdo odmietal ideu jednonárodného Uhorska a žiadal zabezpečiť pre národnosti autonómiu v župnom meradle.

Po veľkolepých oslavách 1000. jubilea príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny (8. júna 1896) Bánffy rozpustil parlament a nechal vypísať nové voľby. Po víťazných voľbách Bánffy vystupňoval útlak a perzekúciu predstaviteľov národných hnutí. Táto zlá situácia prehĺbila diferenciáciu a názorový konflikt u Slovákov – od vyrovnania sa situácia národného vývoja na Slovensku len zhoršovala.

Slováci sa nemohli spoliehať na Viedeň ani na Čechov, preto ako alternatíva ostalo vytvorenie politickej koalície nemaďarských národností. Väčšina politickej inteligencie na čele s Daxnerom a Paulíny-Tóthom sa pridžala memorandového programu; opozičnú politiku viedol Ján Palárik a Bobula, dostala názov **Nová škola** naproti Starej školy. Hlavným bodom slovenskej politiky bola požiadavka jazykového práva. Tisza sa ale vyjadril, že slovenský národ v Uhorsku nepozná a maďarská vláda bola posadnutá centralizačnou politikou jednotného štátu – prouhorská orientácia Novej školy nemala šancu na úspech.

Ťarcha národného boja ostala na pleciah nepočetnej slovenskej inteligencie v SNS, kt. proti národnej politike vyhlásila volebnú pasivitu. Slováci nezískali poslanecký mandát vo voľbách v r. 1872 – 1896.

V politike sa objavila aj **konceptia slovanskej vzájomnosti** a orientácia na Rusko, kt. predstaviteľom bol Vajanský – v tejto teórii bolo veľa nereálneho a spiatočnickeho. Ďalšie nádeje sa vkladali do spolupráce s Českom, v r. 1896 skupina slovakofilov založila **Československú jednotu**, kt. sa stala hlavnou org. česko-slovenskej spolupráce; časť študentov v Prahe a vo Viedni (Šrobár, Blaho) bola za úzke spojenie slovenských a českých záujmov, akceptovali najmä Masarykom hlásanú ideu čechoslovakizmu. V r. 1898 začala vychádzať **časopis HLAS**, okolo kt. sa združovala mladá slovenská generácia – hlasisiti, chceli hosp. a kultúrnú spoluprácu s Čechmi a odmietali centralizmu Martina, dost' pripeli k aktivizácii národného hnutia.

Ku koncu 19. st. nastáva prehodnotenie doterajších postupov a volebnej pasivity → vo voľbách v r. 1901 boli zvolení štyria slovenskí poslanci, v r. 1905 kandidovali už v 13 okresoch, ale zvolení boli len dvaja, tieto voľby boli poznamenané revolúciou v Rusku a začal sa boj o všeobecné volebné právo – *15. septembra 1905 stotisícová masa ľudu organizovaná sociálnou demokraciou demonštrovala pred budovou parlamentu demonštrovala za všeobecné a tajné volebné právo. Nasledovala ďalšia masová demonstrácia v r. 1912, kt. mala za následok zák. čl. 14/1913, kt. prišiel v polovičatej forme a s ďalšími cenami.*

19. februára 1906 obsadilo bodovu snemu vojsko, vláda rozpustila snem a zakázala verejné zhromaždenia; 7. apríla abdikoval Fejérvári a cisár menoval nového predsedu vlády Alexandra Werkerleho. V predčasných voľbách vystúpila SNS s volebným programom s názvom Manifest SNS (vychádzal z požiadaviek z r. 1901) a do snemu sa dostalo 7 slovenských poslancov (najväčší slovenský úspech).

V r. 1910 bol slovenský politický tábor rozdrobený a zle pripravený, postavil len 9 kandidátov a zvolení boli len traja (fiasko slovenskej politiky). **Deputácia vedená Pavlom Mudroňom odovzdala 28. júna 1911 ministerskému predsedovi memorandum o riešení slovenskej otázky** – *žiadali dodržiavať ustanovenia národnostného zákona (44/1868) v otázkach voľného zakladania škôl (najmä stredných), kultúrnych spolkov a osvetových zariadení, zavedenie vyučovania slovenčiny na stredných školách na slovenskom etnickom území a používanie slovenčiny v úradoch muničipii a na súdoch na Slovensku.*

Tiež sa začala rozvíjať spolupráca s českými predstaviteľmi – na luhačovických poradách sa rokovalo o formách spoločnej politiky podpory, školskej otázke a hosp. podpore Česka Slovensku.

Vývoj práva v období dualizmu

Občianske právo a občiansky proces

Ministerstvo spravodlivosti objednálo rozpracovanie všeobecnej časti občianskeho zákonníka už v r. 1869, ale nič z toho sa neuskutočnilo do konca 19. st. (kvôli buržoázii a proklamovaniu zák. čl. 15/1848); došlo len k úprave niektorých ustanovizní a likvidácii feudálnych pomerov.

Kodifikačné práce pokračovali na prelome 19. st., pri zmene vlády (r. 1895) sa objavila požiadavka na vytvoriť pôvodný a úplný občiansky zákonník. R. 1895 sa zriadila komisia na vypracovanie návrhu všeobecného občianskeho zákonníka – mala vychádzať z dovtedajšieho zákonodarstva, obyčajového práva, kodifikačných návrhov, judikatúry a literatúry s prihliadnutím na právny systém iných kapitalistických štátov. V r. 1901 – 1902 sa objavil návrh a konala sa diskusia, kt. výsledky vyústili k príprave osnovy **vládneho návrhu uhorského občianskeho zákonníka**, kt. bola predložená dlnej snemovni v máji 1915; **kvôli vojne sa však neprerokavala** a tak občianske právo ostalo viac-menej obyčajové.

Naliahavejšie bolo ustanoviť civilný proces – Judexkuriálna konferencia ustanovila niekdajšie feudálne súdne zriadenie, čo ale nevyhovovalo potrebám doby. Návrh občianskeho súdneho procesu bol predložený v r. 1867 a bol uzákonený ako **zák. čl. 54/1868 o občianskom súdnom poriadku** – zaviedol konanie, v kt. rozsudky zrušoval kasačný súd. Nastúpili ďalšie kodifikačné práce

- a) **18/1893** – zákon o sumárnom súdnom konaní, zaviedol princíp ústneho konania a voľného hodnotenia dôkazov
- b) **19/1893** – úpravy sporového konania
- c) **16/1894** – úpravy pozostalostného konania
- d) **60/1881** (61/1908 – novela) – upravil exekučné konanie

Osnova úplne nového súdneho poriadku bola prerokovaná v r. 1910 a uzákonili ju ako **zák. čl. 1/1911 o občianskoprávnom súdnom poriadku**, platnosť nadobudol až 1. januára 1915.

Manželské právo

Táto úprava boal tiež nevyhnutná, prvým krokom bol **zák. čl. 48/1868**, kt. zrušil príslušnosť katolíckych cirkevných súdov – pri miešaných manželstvách rozhodovali súdy pre obidve manželské strany na základe vzájomnosti; neplatilo to ale, pretože stav bol taký, že paralelne platili osobitné právne poriadky pre katolíkov (kanonické právo), gréckokatolíckych Srbov (Kormčnaja kniga), gréckokatolíckych Rumunov (Pravila – Pidalion), protestantov

a evanjelikov (jozefínsky patent so štátnym súdnictvom), unitárov (vlastný predpis z r. 1889) a židov (kancelársky poriadok z r. 1863) → všetci mali rozdielne náboženské dôvody pre rozvod. Takto nastalo to, že nebol uznávaný civilný sobáš uzavretý v cudzine.

Boj o manželstvo vyvrcholil **na prelome 19. st., vytvorili sa dve skupiny:**

- 1) tí, čo zastávali cirkevný sobáš, tvrdili, že manželstvo je nábožensko-mravná ustanovizeň
- 2) ostatní zastávali názor, že manželstvo je právny vzťah – môže vzniknúť len slobodne na základe občianskoprávnej zmluvy; tento názor získaval prevahu

Výsledkom boja bol **zák. čl. 31/1894**, v kt. sa s istými kompromismi uzákonil civilný sobáš a rozluku (opierala sa o absolútne – nevera a relatívne dôvody – iné formy sex. radovánok, atď.), tiež sa tu zaviedol inštitút rozvodu od stola a lože na rok alebo pol roka. Tak isto bol prijatý **čl. 32/1894** o vierovyznaní detí (stanovil pod., podľa kt. sa nemanželské deti zaraďujú do určitého náboženstva; tiež stanovil, že nemanželské dieťa nemohlo dediť po otcovi, len po matke a jej príbuzných; prioritne sa dedilo zo závetu) a **čl. 33/1894** o štátnych matrikách; nové normy vstúpili do platnosti 1. októbra 1895.

Ostatné problémové oblasti sa neupravili a takto prevládali otázky šľachticov a honoracií nevyriešené.

Obchodné právo

Zák. čl. 15 – 22/1848 boli už zastaralé a naliehalo sa na recepciu nemeckého obchodného a zmenkového práva. Nový obchodný zákonník bol schválený ako **zák. čl. 37/1875** a skladal sa z dvoch častí:

- a) predpisy pre obchodníkov a obchodné spoločnosti
- b) regulácia obchodných úkonov

Väčšinou to boli inštitúty nemeckého obchodného zákona, ale používali sa iné vzory. V ďalšom období sa obchodný zákon doplnil o množstvo nových nariadení, v zák. čl. **34/1893** bolo kodifikované aj autorské právo, v **čl. 17/1881** konkurzné konanie (nemecký a rakúsky vzor), v čl. **58/1908** bol šekový zákon a v **čl. 28/1876** bolo zmenkové právo, kt. bolo rovnaké ako v rakúskej časti pre uľahčenie styku.

Trestné právo hmotné a procesné

Judexkuriálna konferencia stanovila stav pred r. 1848 a tým vyradila z platnosti zákonník z r. 1852, čo bolo krokom späť až na vyhlásene, že pred súdom sú si šľachtici aj nešľachtici rovní. Po vyrovnaní sa ešte viac prehĺbila právna neistota a chaos v súdnictve a musel prísť nový zákon. Ministerská komisia na čele s významným kriminalistom prof. Čemeqim predložila návrh zákona v r. 1873; bol prepracovaný a prijatý **zák. čl. 5/1878 ako trestný hmotnoprávny kódex** (trestný zákon o zločinoch a prečinoch). Tento zákon bol v porovnaní

s rakúskym modernejší, v mnohých ohľadoch liberálnejší; základom bola tripartícia trestných činov:

- a) zločiny
- b) prečiny
- c) priestupky (40/1879 riešil priestupky konkrétnejšie, sankcie boli miernejšie ako v Rakúsku)

Tresty na slobode sa podľa závažnosti delili na:

- a) trestnicu – od 2 rokov vyššie
- b) žalár – od 6 mesiacov vyššie
- c) väzenie – za prečiny
- d) uzamknutie – za priestupky

Zločiny a prečiny súdili sedrie ako zborové súdy v trojčlenných senátoch a priestupky samostatní sudcovia na okresných súdoch a pri policajných vrchnostiach.

Oba zákonníky – trestný aj priestupkový vstúpili do platnosti 1. septembra 1880 a boli novelizované r. 1897 (33/1897). Novelizačné tlaky však pokračovali.

Súborná novelizácia trestného zákona a trestného poriadku z r. 1908 (36/1908) upravila podmienkové odsúdenie (tresty na slobode do 1 mesiaca) a osobitné zmiernenie a prerokúvania trestných prípadov mladistvých. Nakoniec trestné konanie proti mladistvým upravil **zák. čl. 7/1913 o súdoch mladistvých** – súd pre mladistvých bol pri každom zborovom súde a zaoberal sa deliktami osôb vo veku od 12 do 18 rokov, pojednával samosudca.

Kodifikácia trestného práva procesného sa dokončila vo forme **trestného poriadku, zák. čl. 33/1896**. Poriadok mal znaky zákonodarstva vyspelých krajín, jeho príprava bola ale náročná a zdĺhavá; najskôr sa používali dočasné pravidlá prof. Čemegiho z r. 1872 pre trestný proces, boli ako ministerské smernice, ale neboli uzákonnené. Čemegi podal ďalšie návrhy, ale neprešli a až nová odborná komisia odôvodnila zásady trestného procesu, ich konečná osnova bola prijatá ako zák. čl. 33 v r. 1896 – *obmedzili sa prípady predbežného zatknutia a pristihnutia pri čine, práva polície na uvalenie väzby, skrátil sa čas predbežného zatknutia a rozšírili sa možnosti odvolania*. Vzorom mu bol francúzsky tr. poriadok. Podľa tohto zákona tiež *vyšetrovali vyšetrujúci sudcovia, vyhľadávali policajné vrchnosti, proces prebiehal podľa zásady písomnosti a tajnosti; obžaloba bola verejnou obžalobou a zastupovalo ju štátne zastupiteľstvo; tiež vytvoril inštitúciu obžalobného senátu, kt. rozhodoval o opodstatnenosti námietok voči obžalobe; hlavné pojednanie bolo verejné, ústne a bezprostredné; zaviedli sa dvojstupňové opravné prostriedky*.

Po vypuknutí vojny sa zaviedlo skrátené trestné konanie a uplatnili sa štatariálne súdy a priestupky trestali policajné trestné súdy.

V Uhorsku sa nikdy neplánovalo vytvorenie jednotného administratívneho zákona. V oblasti správneho práva panovala nejednotnosť a neprehľadnosť, **nikdy nebol vydaný zákon, kt. by súborne riešil tieto skutočnosti**.

Bez zákonnej úpravy ostali: *rovnosť ľudu, petičné právo, listové tajomstvo, domová sloboda, prejavy mienky a ani spolkové zhromažďovacie právo*; tretný zákon nepriamo chránil osobnú, domovú a listovú slobodu. Obmedzenia občianskych slobôd boli proti národným hnutiam a rodiacemu sa robotníckemu hnutiu, výrazne sa to prejavilo v spolčovacom práve. Podobne to bolo aj pri koalíčnom práve na štrajk, priemyselné zákony z r. 1872 a 1884 v zásade štrajky továrenských robotníkov trpeli, org. výkonnej moci ale potláčali bojové štrajkové prostriedky. Podľa banského zákona (146/1854) **bol u baníkov zákaz štrajkov**.

Právne bola v Uhorsku zakotvená národná diskriminácia v národnostnom zákone a nedostatočná bola ani ochrana osobnej slobody.

Hospodárske, sociálne a pracovné právo

Uhorsko ostalo agrárnou krajinou aj po vyrovnaní, r. 1880 bolo zárobkovo činných osôb zamestnaných v priemysle len 12% obyvateľstva.

Živnostenský zákon (8/1872) zrušil cechy a zabezpečil slobodu podnikania, novelizovaný bol **čl. 17/1884**, kt. sprísnil podmienky vstupu do živnosti a rozdelil živnosti na tri druhy:

- a) slobodné
- b) remeselné
- c) koncesné

Došlo aj ku konzervovaniu feudálnych pomerov, zák. čl. 53/1871 o úprave urbárskych pomerov v podstate neprinesol nič nové a ostal na platforme urbárskeho patentu z r. 1853, upravoval len pomery urbárikov oslobodených r. 1848, ostatných (neurbárskych pomerov) sa nedotýkal.

Komposesoráty – šľachtické pozemky ležiace v jednej alebo viacerých dedinách alebo menšie regálne práva, kt. užívali viaceré osoby v nerozdelenom spoločenstve, v ideálnych častiach – idea spoluvlastníctva s istými prvkami urbárskeho systému.

V pracovnoprávných vzťahoch sa nachádzajú dokonca prvky robotového systému a polofeudálneho systému. Silné feudálne zvyšky sú v právnej úprave čeladníckeho pomeru (13/1867) – pomery medzi gazdom a čeladov; vzťahy hosp. robotníkov a nádeníkov. Hlavným cieľom v tejto oblasti mala byť **vol'ná pracovná zmluva**, takto možno pracovné zákonodarstvo rozdeliť do dvoch etáp:

1. do r. 1884 – základom je živnostenský zákon z r. 1872
2. od r. 1884 – vybudovaná sloboda podnikania, živnostenským zákonom z r. 1884 (17/1884)

Právo nepoznalo zák. pracovnú dobu, nepriamo ju upravil zák. 17/1884 – práca v továrňach nesmela začať pred 5 hodinou a nesmela trvať dlhšie ako 21 hodín (s výnimkou nepretržitej prevádzky). Ochýlky platili tiež pre mladistvých – max. pracovná doba živ. učňov do 14 rokov bola 12 hodín; detí v továrňach do 12 do 14 rokov 8 hodín a do 16 rokov 10 hodín.

Živnostenské zákony upravovali aj ochranu bezpečnosti práce.

Spory ohľadom pracovného pomeru mali na starosti administratívne úrady, zák. čl. 17/1884 stanovil, že pracovné spory továrenských robotníkov rozhodoval živnostenský úrad I. stolice, dalo sa odvolať proti rozhodnutiu na riadny súd.

→ celkovo bolo pracovné zakonodarstvo nedostatočne vyvinuté.

Sociálne zákonodarstvo, tam bola dôležitá bytová a chudobinská starostlivosť. Zárodky starostlivosti sú v **zdravotníckom zákone, čl. 14/1876** – má sa zabraňovať preľudnenosti bytov, poskytovať primerané ubytovanie, atď.. Chudobinská starostlivosť sa zakladala na **zák. čl. 22/1886** – jej nositeľom bola v prvom rade obec, potom municipium a v poslednom rade štát.

Ohľadne postavenia robotníkov sa vykonalo len málo, na baníkov sa vzťahovali predpisy o bratských pokladniciach z banského zákona; neexistovalo ani úrazové poistenie. Na veľký tlak robotníckych hnutí sa **r. 1891 prijal zákon a robotníckom a nemocenskom poistení.**

Začiatkom 20. st. vznikla vlna tlakov za zmenu daného stavu, docielila sa zmena pracovného času na 10 – 12 hodín; zriadili sa **priemyselné inšpektoráty** (r. 1907), dva hlavné v Budapešti a Bratislave. Podľa občianskeho sporového poriadku mali rozhodovať okresné sudy spory pracovného pomeru. Sociálne zákonodarstvo sa začalo zaoberať aj problémom vyst'ahovalectva, došlo k zmierneniu niektorých sprevodných javov, existovala však sloboda vyst'ahovalectva. Od r. 1900 existovali v niektorých mestách **obecné sprostredkovateľne práce** a zák. čl. 16/1916 uložil mestám a obciam vykonať sprostredkovanie práce v živnostiach, obchode a baníctve.

V období od r. 1900 do r. 1918 sa ale zaostalosť pracovného práva oproti rakúskemu len zvýšila.

Pracovné právo bolo ovplyvnený potrebami vojny, zák. čl. 43/1912 a doplnený čl. 50/1914 o vojnových článkoch zrušil koalíčné právo na štrajk, tým, že zviazol ťažké tresty.

Zbierka zákonov

Corpus Iuris Hungarici má význam na úrovni prameňa práva, do r. 1832 sa uvádzali všetky zákony v latinčine, od r. 1832 do r. 1836 v latinčine a maďarčine a potom už len v maďarčine. V revolučných dňoch sa v čl. 4/1848 pripustilo sankcionovanie a vyhlasovanie zákonov aj jednotlivo; neskôr sa tento spôsob zaviedol ako obligatórny a súčasne bolo nariadené, že nestačí ústna publikácia a zákony musia byť uverejnené aj v príslušnej zbierke. Na zák. zák. čl. 66/1881 sa zaviedla úradná zbierka zákonov – Országos törvenytár (krajinský zborník), boli tam aj staršie zákony od r. 1865.

Niekedy sa vyžadovalo regulovať pružne nariadenia namiesto tvorenia nových. Nariadenia mohla vydávať vláda alebo jednotliví ministri na vykonanie zákonov. Štatúty ako všeobecné právne normy uznesené korporáciami územnými alebo záujmovými tvorili prameň partikulárneho práva – slúžili na úpravu vnútorných zležitostí a vznikali na základe štatutárneho práva (*ius statuendi*) danej korporácie len z kráľovského privilégia; **existujú tri druhy štatútov**:

- 1) **komitátne** – upravil ich zák. čl. 29/1866 o municipiách, ten stanovil, že môžu byť vydané len v rámci samostatnej pôsobnosti municipia a nesmú odporovať všeobecnému právu a samospráve obce
- 2) **mestské** – vznikajú na základe privilégii (*ius statuendi*); obyčajné obce nemali štatutórnu právomoc ako mestá, dostali ju všeobecne až v obecnom zriadení
 - vláda sa snažila tieto aktivity tlmiť
- 3) **štatúty záujmových kooperácií**

Súdna prax a decízie

Uhorská súdna prax mala oddávna veľký význam, **uhorský právny poriadok spočíval na obyčajovom práve**. Dá sa rozdeliť na niekoľko fáz:

1. od najstarších čias do Tripartita
1. 1514 – 1723
2. 1723 – 1848
3. **1848 – 1861** (rakúska éra) – v tomto období sa zaviedol rakúsky občiansky zákonník a obyčajové právo stratilo význam
4. **1861 – 1912** – pokračuje sa po prerušení a sa vedie k vzniku práva decízneho, naďalej sa používalo obyčajové právo, ale len to, kt. používala Kúria; napomohla tu zmena kuriálnych rozhodnutí – reforma Kúrie nastala **zák. čl. 54/1868**, kt. sa zrušili funkcie hl. ríšskych sudcov, **zák. čl. 59/1881** určil, že sporné rozhodnutia sa majú riešiť v plenárnom zasadnutí civilných senátov kráľovskej kúrie → tieto rozhodnutia sa stali všeobecne záväznými až keď prešli do obyčajového práva, nakoniec zák. čl. **25/1890** priznal aj kráľovským tabuliam právo vydávať zásadné rozhodnutia vo veciach, kde rozhodovali v poslednej inštancii, neboli to záväzné akty, len interné predpisy, kt. zaväzovali nižšie sudy a ostatné tabule
5. **1912 – 1918** – dochádza k vzniku objektívneho práva – decízie; **zák. čl. 54/1912** zrušil právo kráľovských tabúl vynášať plenárne rozhodnutia, zriadil senáty unifikácie práva (právnej jednotnosti) – boli jedinú príslušné, kt. mohli v určitých prípadoch tvoriť všeobecne záväzné normy (decízie); senáty boli 4:
 - 1) **civilnoprávny** (občianskoprávny)
 - 2) **senát pre pozemnoknižné, urbárske a komasačné právo**
 - 3) **senát pre obchodné, zmenkové a konkurzné právo**
 - 4) **senát pre trestné právo**

Kuriálne rozhodnutia existovali v niekoľkých formách podľa právnej sily:

- a) **obyčajné rozhodnutia** – materiálne právo, pôsobili len svojím obsahom
- b) **zásadné rozhodnutia** – publikované v osobitnej zbierke – Zbierka civilných rozhodnutí, boli záväzné (Kúria nimi bola viazaná), ale nie všeobecne
- c) **rozhodnutia unifikácie (jednotnosti) práva** – záväzné pre každý súd (z tohto pohľadu boli rovnocenné zákonu), riešia konkrétne právne otázky – záväzné boli vo forme decízií, kt. riešili všeobecný právny problém; pre nich bol ustanovený senát právnej jednotnosti; bola to prvá forma decízií, vydáva ich jeden z tých štyroch senátov, zmeniť ich môže Kúria len plenárnym rozhodnutím
- d) **plenárne rozhodnutie** – decízia rovnocenná so zákonom, prijíma sa v pléne všetkých senátov, vyhlasuje ju prezident kúrie a návrh dáva prezident Kúrie, minister spravodlivosti alebo dvojtretinová väčšina niektorej kráľovskej tabule
- e) **kvalifikované plenárne rozhodnutie** – zrušujú alebo menia obyčajné plenárne rozhodnutie kvalifikovanou väčšinou plén a všetkých senátov Kúrie

Zásadné rozhodnutia, rozhodnutia unifikácie práva, plenárne rozhodnutia a kvalifikované plenárne rozhodnutia boli **decízie** – akty formálnej právotvornej moci Kúrie, zaväzovali tak ako zákon a mohli sa zmeniť len zákonom alebo silnejšou decíziou (tiež aj obyčajovým právom).

Vojnové zákonodarstvo

Najdôležitejšou úpravou bol **zákon o mimoriadnych splnomocneniach pre prípad vojny**, zák. čl. **63/1912** – jeho hlavnou úlohou bolo udelieť vláde takú právomoc, aby v čase vojny mohla vládnuť bez obmedzenia parlamentu a platných zákonov. Tieto právomoc by boli zrušené ukončením vojny a zrušia sa aj vykonané opatrenia. **Obsah opatrení sa vzťahoval na tieto úkony:**

1. *na všetky miesta v štátnom aparáte budú dosadení vládni komisári so širokou kompetenciou na udržanie verejného poriadku*
2. *minister vnútra mohol do všetkých miest umiestniť žandárstvo namiesto polície alebo zrušiť každé rozhodnutie samosprávy, kt. by ohrozovalo verejný poriadok a bezpečnosť*
3. *predpisy o kontrole cudzincov sa rozšírili na všetkých obyvateľov, kt. sa nezdržovali vo svojom trvalom bydlisku*
4. *osoba, kt. nemala dôchodok pre vlastné živobytie alebo ohrozovala záujmy štátu mohla byť vykázaná do obce, kt. mala domovské právo alebo bola pod policijným dozorom*
5. *vláda mohla obmedziť držbu zbraní u občianstva, stanoviť max. ceny potravín, atď.*
6. *zaviedla sa poštová, telefónna a telegrafná cenzúra správ*
7. *vláda mohla zakázať existenciu alebo zakladanie spolkov alebo politických strán; ľudové zhromaždenia, manifestácie, atď.*

8. *zaviedla sa preventívna cenzúra tlače a periodických časopisov a mohli sa zakázať kolportáže časopisov*
9. *aj obchodné spoločnosti a pokladnice sa mohli podriaďiť dozor policajných vrchností*
10. *suspendovala sa činnosť porotných súdov a v prípade potreby sa mohlo vyhlásiť štatariálne súdnictvo*
11. *organizovanie a činnosť štrajkov sa prísne trestala*

Tiež sa zaviedla **všeobecná verejná pracovná povinnosť** pre každú práceschopnú osobu vo veku od 18 do 50 rokov na zdravotníckej, zásobovacej a bezpečnostnej práci. Vydali sa **predpisy štatariálneho súdnictva**, zaviedla sa prihlasovacia povinnosť potravinových zásob, nastala zmena štúdiijných poriadkov v školách, atď..

Volby sa suspendovali a predĺžili sa mandáty poslancov a úradníkov, počet ministerstiev sa rozšíril o ministerstvo zásobovania, volieb, verejného blaha a prechodného hospodárstva.

POZNÁMKY Z PREDNÁŠOK A SEMINÁROV:

fosokles

LITERATÚRA:

Dejiny štátu a práva na Slovensku; Mosný, Hubenák; 2005 Košice

VYPRACOVAL:

fosokles